

בס"ד

מאמר מערכת

ארץ חיים

"אמר רבי אלעזר כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון,
שנאמר ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון".

כתובות קיא, א.

יש להתבונן במאמר זה, דבפשוטו משמע ששרוי ללא עון משום שזכות ישיבתו בארץ ישראל מכפרת. וכן איתא בספרי [דברים פסקא שלג] "היה רבי מאיר אומר כל היושב בארץ ישראל ארץ ישראל מכפרת עליו, שנאמר העם היושב בה נשוא עון".

ולפי זה היה ראוי שלא יהיו יסורים כלל ליושבי ארץ ישראל, שהרי כל העוונות מתכפרות בזכות ישיבת הארץ. והרי רואים שאינו כן, ומפני חטאינו גלינו מארצינו ונחרב בבמקדש הראשון והשני בעוונותינו, ולא הועילה זכות ישיבת ארץ ישראל!?

וכבר עמד בזה הפני יהושע בכתובות שם. ואלו דבריו:

"כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון כו'. נראה דהיינו דווקא במי שדר בה לשם מצות ישיבת ארץ ישראל, שהיא מקום קדושה וכדי שתגין עליו זכות ארץ ישראל שלא יבא לידי חטא, ואז אף אם לפעמים חטא בא לידו או אפילו עון שהוא מזיד ע"י שתקף עליו יצרו, מ"מ מסתמא גורם לו זכות ישיבת ארץ ישראל שלא לן ועבירה בידו, דלאחר שחטא ומצא עצמו עומד במקום קדוש ודאי תוהה על הראשונות ושב ורפא לו, מה שאין כן מי שדר שם דרך מקרה, או מפני שהוא מקום מולדתו, או מפני שבח פירותיה וכיוצא בו, ומכל שכן במי שהוא מבעט בה ומזלזל בקדושת הארץ לילך אחר יצרו הרע לא דברה תורה במתים, אדרבה עליו נאמר ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה, ומפני כך מצינו כשגברו עונות אבותינו גלינו מארצינו ושמם מקום מקדשינו, ואיה הבטחת העם היושב בה נשוא עון, אלא על כרחך כדפרישית. ובלא"ה נמי מסתברא דהכי הוא, שאף אם נאמר דארץ ישראל מכפר לגמרי, אפ"ה לא עדיף מיום הכפורים שמכפר כפרה גמורה, ואפ"ה מי שאומר אחטא ויוה"כ מכפר אין יוה"כ מכפר, הרי דעל כרחך הא דאמרינן דהיושב בארץ ישראל שרוי בלא עון היינו דאף

שעשה איזה עון מבלי שם על לב קדושת הארץ בשעת יצרו בכה"ג
זכות ארץ ישראל גורם שיתחרט לעשיית עון.

ודבריו ראויים למי שאמרם. ויש לפרש בזה סמיכות הכתוב בתורה הקדושה
עצמה שמזהירה ואומרת שיש מציאות של "כי תוליד בנים כו' ונושנתם
בארץ והשחתם" כו'. עי'.

רק צ"ב למה דוקא זכות זו של ארץ ישראל היא שמכפרת עוון, הרי בכל דבר
דרכו של הקב"ה הוא מידה כנגד מידה, ומהי המידה כאן?

וזנח יש פירוש אחר בהך סוגיא הנ"ל, עמ"ש בספר שער החצר [לרבי דוד בן
שמעון] בשם השערי אורה [וכ"ה ברמ"ע], לא לן אדם בירושלים ועוון בידי
לפי שירושלים גובה בכל יום חובות אתו היום כדי שלא יתרבו חובות על יושבי
ירושלים כו', לפיכך נקראת עיר הצדק, שגובה מהם פשעיהם ומצדקת אותם. וכן
מבואר בזה"ק וכו'. והביא בשם ספר 'יקרא דשכבי' שפירש בזה דברי הגמ' הנ"ל,
שכל הדר בא"י שרוי בלא עוון, לפי שהדר בארץ ישראל נענש מיד על עווננו,
ונמצא תמיד מנוקה מעוון. ופירש בזה מאמר הכתוב רק אתכם ידעתי מכל משפ'
האדמה על כן אפקוד עליכם עונותיכם, ומדבר שם על יושבי ארץ ישראל, ואומר
שכיון שיש בה קדושה יתירה ותמיד עיני ה' בה מראשית השנה כו', לכן ראוי
שיהיו היושבים בה נקיים מעוון.

ואפשר דשני הפירושים אמת, ויתישב נמי הטעם שדוקא ישיבת ארץ ישראל
מכפרת, דזה עצמו מה שיש קפידה יתירה שיהיה העם היושב בה נקי
מעוון - דמכח זה דיש קפידה יתירה שיושבי הארץ יהיו נקיים מעוון בכל עת,
והקב"ה מדקדק יותר עם חסידיו וסביביו נסערה מאוד, לכן הוא דזכות מצות
ישיבת ארץ ישראל - דווקא - מועילה ומכפרת, כנ"ל, דכל מדותיו יתברך בדקדוק
עצום, וכיון שמכח ישיבת הארץ איכא קפידה, ולכן נמי מצוה זו מועילה
ומכפרת. והבן.

גליון 48 עוסק:

- א. מידע הלכתי בנושאים: ערלה, חרקים וטפילים בדגים. מאת הרב שניאור ז.
ריוח יו"ר המכון שליט"א.
- ב. קטע מתוך "ברכי יוסף" בענין איסור קיום כלאי אילן. בעריכה חדשה.
- ג. הבאת ביכורים ממשקין. הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א.
- ד. המשך פרק ו' מתוך הספר "תולעת שני" דיני חרקים. יו"ר המכון הרב שניאור
ז. ריוח שליט"א.
- ה. שיעור איסור תרומה. העורך.

בייקרא דאורייתא

מידע הלכתי

ערלה, חרקים, חרקי מים, טפילים בדגים

ערלה:

שנה זו שנת תשס"ג, שהיא השנה השניה לאחר שמיטה, [ושלישית כולל שנת שמיטה], כאשר בשנת השמיטה לא ניטעו בארץ ישראל לא מטעים ולא כרמים, וכדין תורה, אין כמעט מטעי ערלה מניבים פירות בשנה זו, מלבד מעט מאד מטעים שניטעו בשמוך לראש השנה של שנת שמיטה, או במוצאי שמיטה מיד, או לחילופין עצים בוגרים ממשתלות ללא פיקוח ערלה, שניטעו בשנת תשס"ב, ומניבים פרי בשנה זו.

זלכן להבדיל משנים אחרות, אין באף מין וסוג של אחד מזני הפירות לא רוב ערלה [מלבד האוכמניות הגדלות בארץ ישראל ללא פיקוח, שבאופי העץ יש הנבה חדשה שאסורה באסור ערלה, ושם רוב הפירות ערלה]. וכן אין באף סוג ומין מיעוט המצוי [שהוא 10%] של ערלה. ובמינים בודדים יש מעל 0.5% ערלה [שסק, קרמבולה, פיטאיה, צבר, תאנה].

כך, שהגם שלכתחילה יש להמשיך ולחזק ידי שומרי הכשרות ולרכוש תוצרת רק ממקומות שתחת פיקוח והשגחה של הרבנויות וועדי הכשרות. אמנם מי שדר במקום שאין לו חנויות עם השגחה, יכול לרכוש בשנה זו פירות מן השוק ללא פיקוח על עניני ערלה. [מלבד לשיטת המהדרין שאינם סומכים אלא אם אין אחד למאתיים [שהוא 0.5%] פירות ערלה בנמצא, שיש להקפיד במינים האמורים לעיל.

חרקים - עלי גפן:

בבדיקות מעבדה שעשינו בשבועות האחרונים, מתוצרת עלי גפן טריים שנעשו במפעלים בתורכיה בהכשרים שונים אנו מגלים נגיעות יתירה של חרקים [אקריות, ציקדות ועוד – ראה תמונה בגב החוברת].

בדיקות אלו מצטרפות לבדיקות משנים עברו שבהם גילינו שפעמים יש נקיות גמורה ופעמים יש נגיעות מצויה. ומהבדיקות שעשינו בעבר, מתברר שישנם חברות שצורכות תוצרת של עלי גפן מכרמים מניבים של ענבים, שמהם

לוקחים את העלים, ובכרמים מטופלים אכן אין חשש עקב הריסוס המאסיבי של הכרמים והקטיף קודם זמן הבציר. אמנם יש חברות שלוקחות עלים מכרמים שניטעו לצורך עלים ולא משקיעים בפרי – ענבים, וממילא הריסוסים אינם מאסיביים, ומכאן מקור הנגיעות הגבוהה.

זראוי לדעת שעלי הגפן הם בעלי נגיעות גבוהה, וא"א ע"פ ההלכה להשתמש בהם אלא אם כן נבדק כל עלה ועלה, כיון שיש בהם מעל מיעוט המצוי נגוע, ואין די בבדיקת רוב וק"ו מידגם, וכפי שהביא הרמ"א להלכה בשם תשובות הרשב"א (ביר"ד סי' פ"ד סעי' ח), שכדין סירכות הריאה אף במזון שיש בו מיעוט המצוי נגוע, יש לבדוקו אחד אחד, ולא להסתפק בבדיקת רוב. ואמנם בעלים מטופלים הנגיעות היא שולית או שאיננה קיימת כלל והתוצרת בחזקת נקי. אולם יש לבדוק ולוודא שאכן הטיפול נעשה כנדרש, ויש לבדוק מידגמית את העלים שאכן הטיפול הועיל והם נקיים [וכפי שנוהגים בירקות עלים שגדלים בחממות]. ולכן על ועדי הכשרות להקפיד על מספר בדיקות ותנאים להבטיח שהתוצרת במפעלים בתורכיה היא אכן ממטעים מטופלים ושהטיפול הועיל ושהם בחזקת נקיים, לפני שמאשרים לעשות ייצור בהכשר.

זכבר בתשובתי מיום ט' סיון תשנ"ח אודות עלי הגפן, הבאתי את מה שכתב הרב כף החיים (יר"ד סי' פ"ד ס"ק צ"ד) שקיים חרם והסכמת הרבנים בבגדד ובסוריה וירושלים שלא לאכול עלי גפן. אלא שאין זו גזירה ללא טעם, אלא שטעם הגון יש בה, והוא שעלי הגפן מצוי בהם חרקים רבים [אקרית העפצים - אקרית הלבד, אקרית המותן, אקרית האדומה, ציקדות, ועוד]. אלא שבימינו עינינו ראו ולא זר, אלפי עלים של גפן נקיים מכל חשש חרקים, וההסבר לכך הוא הגיוני וברור, שכן במטעים מסודרים, עושה החקלאי ככל כוחו להגביר את היבול, ושיהיה איכותי וטוב. ובאם יפגעו החרקים הנ"ל, הרי שהם גורמים לנשירת העלים, להפחתת יבול [בפרט באקרית הפקעים] וכו', וב"ה עלתה בידינו ובדורינו יש טיפולים פשוטים ומועילים עד מאוד למנוע כניסה של חרקים מעין אלו. וברצוני להדגיש שמטע גפן ללא כל טיפול, הענבים עצמם גם יכולים להפגע ע"י חרקים שונים, כגון זבוב הים התיכון, זבוב התסיסה, עש האשכול. וכיון שנעשים טיפולים במטעים המסודרים, הימצאות החרקים בעלים כמעט ואינה קיימת כלל.

זאמנם חשוב להדגיש, שבמטעים שאינם מטופלים, מצאנו מספר רב של פעמים חרקים, בפרט האקריות שהזכרנו לעיל, ובודאי שאין כדאי להשתמש בעלים ממטע שכזה. אך כנ"ל במטעים מסודרים ומטופלים לא מצאנו כלל.

כמו"כ חשוב להדגיש, שהחקלאי בסוף העונה כשמסתיים היבול, הרי שהוא מפחית בצורה דרסטית את הטיפולים והריסוסים, ועד סיום הקטיף, בד"כ הוא מפסיק לחלוטין את הריסוס, ואז בהחלט ישנה התרבות מחודשת של חרקים. [אע"ג שהיא מופחתת עקב ההפסק בהשקיה].

וזחדבר ברור לענ"ד, שכל חששם היה הימצאות "תולעים דקים" כלשונו שם, שכל שבדקו כמה פעמים, כששמו מול השמש אכתי פשו טובא, וכן במעשה שהביא שם ששמו את העלים ג' דקות בשמש וראו חרקים וכו', הנה ודאי שהשמש דאז אינה טובה מהמעבדות שברשותינו כיום, וכנז' לעיל, העלים שעוברים בדיקות מעבדה נמצאים נקיים לחלוטין באם הם נלקחים ממטעים מטופלים. ואין כאן מה לגזור. ובפרט שגם בדורם לא כל הרבנים הסכימו לאסור, וכמו שהביא מרן החיד"א [מחב"ר סי' פ"ד אות כ"ד], בשם החכמים השלמים כמהר"ם וכמהר"ש דוויק, שהאריכו למעניתם בכחא דהיתרא, וכמו שיראה הרואה בסי' ריח שדה. וכן הביא שם את דעתו של מהר"י זיין שכתב לקיים את מנהג ישראל שנהגו לאוכלו בפני גדולים וגאוני עולם, אלא שבאר"ץ שאסרוהו, כל האוכל הרי הוא פורץ גדר. אך בשאר מקומות יש להתיר, ואם יש תולעים, יחתוך בתחילה מקום שהם מחוברים בו באילן, ואח"כ יבדוק כל עלה לבדו במיתון רב, ויקנח במפה, ואח"כ יניחם בתוך מים רותחין שהיד סולדת בהם, ואח"כ יכול לבשלם בלי פקפוק, ותו"ד הובאו בספר משאת משה (ח"ג יר"ד סי' ד), והרב המחבר שם הסכים לכל דבריו להתיר, משום דאיכא תרי ותלתא ספיקי.

וראיתי בספר ארץ חיים - סיתהון שהביא (יר"ד סי' פ"ד ס"ח) את דברי האדמת קודש שהעלה לאסור השימוש בעלי הגפנים, והביא שם דברי רבני אר"ץ בספר חנון אלוקים למהר"ח אבולעפיה, והביא שכתבו הרבנים האוסרים בדף קמ"ט, שאין ראייה ממקום למקום ומזמן לזמן, שאפי' בארץ הגליל שמדקדקין הרבה בשאר דברים כגון האורז והתותים השחורים ועוד, מ"מ מעולם לא מצאו כלום בעלי הגפנים, ועי"ש עוד בדבריו.

חרי' לך להדיא שגם האוסרים לא אסרו אלא במקומם, וגם הם כתבו שאין להביא ראייה ממקום למקום. ובבדיקות רבות שעשיתי במעבדת המכון למצוות התלויות בארץ, אכן לא נמצאו כלל חרקים. ומאידך הקצנו כמה עצים מבודדים שלא רוססו כלל, ושם אכן מצאנו חרקים רבים עד מאד. ולא יאמר אדם שזה תלוי במעשה, ואין כאן רוב, כיון שבימינו אין מי שלא יעשה את הריסוס והטיפול, שאחרת היבול יהיה כמותית ואיכותית נמוך מאד, ולא יכסה את עלויות הגידול, ועיננו הרואות שכולם מטפלים ומרססים, וממילא גם העלים

בהכרח נקיים. ואמנם לקראת סוף עונת הבציר, יש הפחתה בריסוסים, וקיים חשש לנגיעות, על כן אני ממליץ למפעלים המייצרים עם עלי גפן, לקחת את העלים בתחילת העונה שהם ודאי נקיים. [ובלא"ה כך הם עושים, שהרי הכורמים עושים "חלונות" בגפן וכי"ב [לפני הבציר, כדי שהענבים יקבלו שמש], שבפעולות אלו הם מורידים עלים, ואת עלים אלו לוקחים לייצור במפעלים.

זלכן נראה פשוט לענ"ד, שכיון וכל גזירת האיסור היא עקב הימצאות של חרקים רבים, ממילא בזמן הזה במטעים מטופלים שאין מצוי כמעט כלל חרקים, ע"כ לענ"ד אין כל מקום לאסור ואפשר לכתחילה לקחת עלים ממטעים מרוססים ומטופלים. אלא שבסוף עונה, גם במטעים מסודרים, וק"ו עלים מגפנים שאינם מטופלים, כיון שהמציאות של חרקים רבה מאד, יש מקום לאיסור שאסרו הרבנים וכפי שהביא בכה"ח. ומ"מ כיון שבלא"ה עקב שאריות הריסוס על העלים מצריך שטיפה, על כן נוסיף ונאמר שגם הלוקח עלים ממטעים מרוססים ומטופלים בתוך העונה, ישרה את העלים במי אמה - ריכוז קל - גם מטעמי בריאות [שאריות ריסוס], וישטפם היטב תחת ברז מים משני צידי העלה. ובכך די לו ויאכלם ללא כל חשש. כ"ז הנלענ"ד.

זלכן הלכה למעשה כאמור, כיון שבעינינו אנו רואים שבתוצרת החדשה יש נגיעות המעידה על לקיחת תוצרת מכרמים שאינם מטופלים, שיש לועדי הכשרות להמנע מלתת כשרות למפעלים בתורכיה, עד לאחר שיוודאו את מקור התוצרת ומידת הטיפול בכרמים.

חרקי מים - אצות ים - נורי

כידוע מספר רב של תולעים רב זיפיות וסרטנים קטנים ביותר ניזונים מאצות ים, וכאשר אצות אלו נאספות מן הים נאספים עמם גם החרקים והסרטנים. אלא שבאצות שלימות יש אפשרות להשרות ולשטוף היטב את האצות ולהרחיק את החרקים. אולם קיים שיווק נוסף של דפי אצות ים [נורי] למאכל הסושי, ששם האצות עוברות תהליך כעין מכבש היוצר מהם כעין דף אחיד [כל האצות מתחברות לדף קשיח אחד]. לאחר טיפול מסוים הפרדנו במעבדה את האצות לפירורים קטנים ומצאנו שם סרטנים קטנים צהובים בין האצות [כאשר על המשטח איננו בולט, אולם לאחר ההפרדה ניתן ביתר קלות למוצאו]. המידע הועבר לועדי הכשרות שנותנים שם כשרות. במקביל אנו עמילים בימים אלו בארץ ובחו"ל למצוא פתרונות יעילים כיצד לנקות את הדפים מחששות אלו, ונעדכן על כך בהמשך.

טפילים – קרפיון

דבר מפורסם הוא, שעל דג הקרפיון שמגיע מן הבריכות ומן הכנרת, מצויים סוגי טפילים שונים על גבי הדג טפיל הארגולוס, וטפיל הלרניאה. הלרניאה הוא טפיל ממשפחת שטרגליים השייכים למחלקת סרטנים, המצוי בדגים, הטפיל נצמד לעור ולסנפירים של הדגים. מצוי בעיקר בקרפיון ולפעמים גם בדג אמנון, ולעיתים נדירות בבורי ובכסיף. [לאחרונה ראינו טפיל כעין זה ממש מופיע על דגי בקלה שהגיעו מארגנטינה] נקבת הטפיל היא היחידה המגיעה לבגרות על גבי הדג, וניתן להבחין בה כאשר היא בולטת מתוך פצע על העור, וראשה שקוע עמוק בשרירי הדג ורק גופה בולט החוצה, צורתה היא תולעת לבנה – אפורה מוארכת. תוך כדי הסתגלות לחייו כטפיל על הדג, רגליהם מתנוונות, גופם של הזכרים מתקטן, וגופן של הנקבות מתארך כשחלקו האחורי מתמשך כתולעת ומתמלא באיברים. כשהחלק הקדמי של הנקבה חודר לתוך עור הדג בעזרת שלוחות המוצצות מן הדג את מזונו, החלק האחורי של הנקבה נשאר חופשי, ובחלק זה מתפתחים שקי הביצים שמהם בוקעים הזחלים שהם חופשיים במים, עד שהם נטפלים לדגים חדשים. מספר קטן של טפילים אינו משפיע על הדג, אולם טפילים רבים על דג קטן גורמים לו לאנמיה ומוות. סימני פציעה הנראים כעין כתם אדום נפוח, מהווים הוכחה מובהקת שהדג נתקף ע"י הלרניאה.

זחנזח במקומות שנמצאים תחת השגחתנו אנו מבצעים בדיקה מידגמית מכל משאית שנכנסת לכל אחד מבתי העסק, ובמידה והמידגם נמצא נגוע, נפסלת התוצרת ומוחזרת ליצרן. וכמנהג זה נוהגים אף ברבנויות ובוועדי כשרות נוספים.

זחנזח שמעתי באומרים לי שיש מקום להקל להשתמש בדגים שנמצא בהם סוג טפיל זה, וזאת עקב כך שכאשר מקשקשים את הדג [=מורידים את הקשקשים של הדג בזמן הנקיון] מורידים את הטפיל, והגם שנשאר חלק הראש של הטפיל תקוע בתוך הדג, מכל מקום הוא כבר אינו בריא ובטל בדג.

זעל טענה זו שתי תשובות בדבר, האחד: המציאות של הבדיקות הרבות מלמדות אותנו שכמות גדולה של הטפילים נמצאים בתחתית הדג כלומר במקום שלא מצוי קשקשים וממילא לא מקשקשים שם, והטפיל נשאר בשלימותו. ועוד, שהרי כל דין שבריה שאינה שלימה שהיא בטילה, היינו במקום שאינו ניכר ואינו מורגש, אך במקום שגם לאחר העירבוב עדיין הבריה ניכרת הן במראה והן ע"י מישוש זה אינו בטל, ולא מטעם בריה, אלא משום שחשינין

שמה יפגע בממשו של איסור, וכלל אין כאן מציאות של תערובת וביטול [ועי' בערוה"ש בסי' ק"ד הלכה א], ורק אם נתרסק לגמרי ונימוח עד שא"א להכירו כלל אזי אמרינן שבטל. וכל זה ע"פ המבואר בשו"ע יו"ד סי' ק"ד סעי' א'. ובמקרה דידן שזה ניכר ממש בלא שום טירחא, כיון שיש מקום פצע שמותיר אחריו הטפיל וגם הוא ממש מורגש במישוש ביד, יש לומר שגם הרמ"א שחולק שם ומחמיר רק בשמונה שרצים יודה בזה למרן השו"ע להחמיר גם בשאר איסורים. [ועי' בספר מעדני השולחן על דברי השו"ע שם בס"ק י"ט שכתב שבלא"ה גם לדעת האשכנזים היוצאים ביד רמ"א להחמיר כדעת מרן השו"ע ובכלל האיסורים היכא שניכר הן ע"י מראה והן ע"י מישוש בידים שלא שייך בזה דין ביטול]. וזאת לדעת שיש להחמיר בזה אף אם ניתן למצוא את החרק ע"י טורח ומאמץ רב. וכפי שביארתי כל ההלכה זאת בהרחבה בספרי "תולעת שני" [כת"י] פ"ו הלכה י ונתפרסמו הדברים בחוברת "תנובות שדה" גליון 46.

בברכה
שניאור ז. רוזח
יו"ר המכון

ברכי יוסף*

למרחץ חיים"א זלז"ח

יורה דעה הלכות כלאים
סימן רצ"ח סעיף ז

באיסור קיום אילן המורכב

אות ז. דין ז. אסור לקיים המורכב וכו'. כ"כ הרא"ש (הל' כלאים סי' ג) ורבינו ירוחם (נכ"א ח"א דף קע"ה ע"ג). וראיתי להרב הגדול מהר"י זרחה גוטה בתשובותיו כ"י, שהביא לשון הרא"ש שכתב אף על פי שלוקין על הרכבת אילן וקיומו וכו', וכתב עליו וז"ל, והדבר קשה כי מאי דמשמע מדבריו שלוקין על קיומו יראה דסברת יחיד היא ורבנן פליגי עליה, כמ"ש פרק השוכר את הפועל (ע"ז ס"ז), סברוה הא מני ר"ע דאמר המקיים בכלאים לוקה, דתנן המנכש והמחפה בכלאים לוקה רבי עקיבא אומר אף המקיים וכו', הא מני רבנן היא, אי רבנן מאי איריא עוקרין אפילו קיומיה שפיר דמי, הכא במאי עסקינן דעביד בחנם. ואפשר דבמקיים על ידי מעשה קאמר, דההוא נפקא מדתניא המנכש בכלאים וכו', ומשמע דלת"ק איסורא מיהא איכא. ובריש פ"ח מכלאים תנן, כלאי זרעים אסורים מלזרוע ולקיים, ואמרין בירושלמי מה כרבי עקיבא דאמר המקיים עובר בל"ת, אמר ר' דברי הכל היא שאסור בשלא קיים ע"י מעשה, וע"י מעשה לוקה כהדה דתני המחפה בכלאים לוקה. וכ"כ הראב"ד (בהשגות הל' כלאים פ"א ה"ג): והלא אף המקיים לוקה, ואיך אפשר שלא ינכש ולא ישקה אותה, והלא הוא מקיים בידיו. ואעפ"י שר' עקיבא בהרכבת אילן אמרה, מ"מ יש לדחות ולומר רבנן פליגי עליה בכל מה שהוא מחייב מלקות, כגון בהרכבת אילן וכלאי זרעים, דאתיא מכל שכן, ולא מודו דאסור מיהא כי אם בכלאי זרעים, דעלה הוא מ"ש בירושלמי בפירוש, אבל בהרכבת אילן אין בו איסור כלל, ומשום הכי לא מצינו להרמב"ם שכתב בו לאסור הקיום. והרב בכ"מ (פ"א ה"ג) דכתב דהרמב"ם מייתי ראיה לאסור דהיינו מההיא דהמנכש בכלאים דמתניא סתם, יש לדחות

* אנו מפרסמים בזה קטע ממהדורה חדשה של ברכי יוסף שעומד לראות אור בקרוב. בס"ד. בהוצאת "שיח ישראל". בעריכת הרב דוד אביטן.

ולומר דהאי דינא דאיסורא אכלאי זרעים קאי דוקא. אי נמי הרב לשטתיה אזיל, שכתב ב"ד סימן רצ"ה, דאסור לקיים אילן מורכב. והריטב"א כתב סוף פ"ק דקדושין (לט. ד"ה מה בהמתך), מרכיב אילן אסור לעשותו ע"י עכו"ם כדאיתא בירושלמי, והיינו מדרבנן, ולא מצינו איסור במקיים אלא בכלאי הכרם, דכתיב ביה לא תזרע תרי זמני, כדאיתא התם. עכ"ל. ושמעין מינה שאין איסור במקיים אף מדרבנן. ובספר הכלבו נמי סימן צ"א, כתוב גבי הרכבת אילנות אעפ"י שהמרכיב כללים לוקה, מותר לקיים המורכב וכו'. ולפ"ז מתקיים שפיר מ"ש בגמרא דעכו"ם (סד. ה"ל) אליבא דהלכתא, ורבנן דס"ל דאפילו לקיומי שפיר דמי, שנראה דמותר לגמרי. ובפרק הלוקין (מכות כ"א:) קאמר ר"ל אי לאו הא מאי מתניתין ר' עקיבא וכו', דמשמע דלית הלכתא כוותיה. ודברי הרמב"ם הכי מוכחי, וכדכתיבנא, דבהרכבת האילן לא כתב בו שום איסור בקיום. וכן בסמ"ג (לחיון רעט) כתוב כמו כן. עכ"ל.

ע"ן רואה דהרב ז"ל סבר דהרמב"ם וסמ"ג והריטב"א פליגי על הרא"ש, וסברי כמ"ש בכלבו דמותר לקיים המורכב, ועל הרא"ש דאסור תמה עליו כמבואר בדבריו בתשובה הנז' בריש דבריו, שכתב דברי הרא"ש הם חומרא יתירה, וכל יתר כנטול דמי. ועוד כתב בסוף התשובה, דאין זה מספיק להתיר, לפי שצריכין ליזהר שלא ביד, וכמ"ש הראב"ד. זהו תורף דבריו ז"ל. וגם מבין ריסי עיניו ניכר דגם דברי הרא"ש דאסור לקיים אילן המורכב יש לפותרו דוקא כשעושה מעשה בידיו, ובסוף לא עמד בפניו אלא הא דצריך ליזהר שלא יעשה שום מעשה ביד, אבל אם יזהר שלא יעשה מעשה ביד - כל זמן שאינו עושה שום מעשה - מותר לקיים אילן המורכב.

ואנא בריה קלה לא כן אנכי עמדי, דאפילו תימא דמ"ש הרא"ש דלוקין על קיומו הוא בעושה מעשה ביד, מ"מ נראה דדעת הרא"ש דאסור לקיימו אף שאינו עושה מעשה, ואיסורא מיהא איכא בכלאי זרעים, דגם לרבנן אסור, כמ"ש בהדיא בירושלמי. דאי מותר לקיימו כשאינו עושה שום מעשה כל כי האי הו"ל להרא"ש לאודועי. ותו דבנו ותלמידו הטור ורבינו ירוחם אסרו לקיים המורכב סתמא, דמשמע בכל גוונא, ומסתמא בשיטת הרא"ש אמרוה. והיותר נכון דהרא"ש ז"ל לא קפיד השתא דלא נפקא לן מידי במלקות, דלא נהיג, ודרך קצרה נקט הקיום בהדי הרכבה, אף ובקיום לא לקי כיון דהאידנא ליכא מלקות, וכל עצמו הוא לומר דההרכבה והקיום אסור¹. ומהרמב"ם שלא הזכיר איסור קיום המורכב אין

¹ בחוקי חיים [למהר"ח גאגין] סי' ז' העיר דבתוספות הרא"ש בסוטה [מג ע"ב] כתב: דהרכבת האילן מותר לקיים, דילפי' לה מהרכבת בהמה. ע"ש. ולפ"ז סותר הרא"ש

ראיה כלל, ואדרבא משמע איפכא מדבריו, דהרי בתחילה כתב (פ"א ה"ג) דאסור לקיים כלאי זרעים, ואחר זה כתב (שס ה"ה) כלאי אילנות הרי הם בכלל מה שנאמר שדך לא תזרע כלאים. ומסתמות דבריו משמע דאסור לקיים המורכב, דהרי כתב דכלאי אילנות הם בכלל מה דאמר הכתוב שדך לא תזרע כלאים. ובסמוך (הל' ה-ז) ביאר החילוק שבין כלאי זרעים לאילנות, דבח"ל ג"כ לוקה על הרכבת אילן, ואסור לישראל להניח לעכו"ם להרכיב אילנו, דשתים זו התיר לעיל², ומסתמא מאי דאסור הקיום בזרעים מכ"ש באילן. וכן משמע מהסמ"ג סוף לאוין רפ"א, דשנה בלשון המשנה דכלאי זרעים אסור לקיים, ובלאוין רע"ט כתב דבכלל שדך לא תזרע כלאים הוא הרכבת אילן, וההפרש שיש ביניהם. ע"ש. ומשמע דלענין איסור הקיום מרכיב כזורע והרי הוא כמוהו.

זמ"ש הרב הנז' דרבי עקיבא בהרכבת אילן אמרה וכו', ונרגש ממ"ש מרן בכ"מ דעל איסור קיום זרעים הביא האי פלוגתא וכו', ודחהו דאזרעים וכו' או לטעמיה אזיל דסבר דאילן המורכב אסור לקיימו, וכלומר דהוא אינו מחלק בין הרכבת אילן לכלאי זרעים ומשו"ה מייתי מהרכבה לזרעים. עתה אמת אגיד דלפום ריהטא לא זכיתי להבין כונת הרב ז"ל בכל זה שכתב, דהרי בריתא דהמנכש והמחפה - בכלאי זרעים היא שנויה, כמבואר בדברי רש"י והמפרשים,

ידיה אדידיה, דבהל' כלאים אסר הקיום. וצ"ל דס"ל דקיום האסור היינו דווקא על ידי מעשה. כד' מהר"ז גוטא. ע"ש. ולענ"ד הנה יש להעיר עוד בלשון הרא"ש בתוספותיו בריש מועד קטן [ב' ע"ב], דעל מה שפי' רש"י אף המקיים דהיינו שלא עקרו, כ' הרא"ש: "ולא נהירא שיתחייב בלא מעשה, אלא מקיים היינו כגון ניכוש וכיסוח או גדר סביבם כדי לקיים, והכי איתא בירושלמי [כלאים רפ"ח] הכל מודים שאסור כשקיים [שלא] ע"י מעשה, אבל כשקיים ע"י מעשה פליגי רבנן ואמרי דאינו לוקה ור"ע אמר לוקה כו'. ע"ש. מבואר דלרבנן אסור גם שלא על ידי מעשה, אלא דבין ע"י מעשה ובין שלא ע"י מעשה ס"ל דאינו לוקה [נסחתו שונה קצת מנסחתינו בירוש']. א"כ סותר למ"ש הרא"ש בסוטה. ואין לומר דהתם במו"ק מיירי בזרעים דווקא, דהא מייתי ראיה מהירוש' דאיירי באילנות. [וכמו שהעיר בזה רבינו]. אבל הנראה נכון דבירושלמי בריש פ"ח דכלאים מיירי בכלאי הכרם דווקא, וצ"ל דבזה הוא דמיירי הרא"ש במו"ק בכלאי הכרם דווקא. ואין לומר דבסוטה מיירי במקיים שלא ע"י מעשה, ודמדבריו במו"ק מבואר דגם שלא ע"י איכא איסורא מיהא. ובזה נדחה מ"ש בד' הרא"ש במשנת אליעזר [לר"א די טולדו] ח"ב יו"ד סי' נ"א. ושור' שהחזון איש בכלאים סי' ב' ריש אות ט' כתב שספק הרא"ש בתוס' בסוטה הוא בדאורי', דמדרבנן ודאי איכא איסורא, וסוגיא דסוטה בדאורי'. ע"ש. והבוחר יבחר.

²הלכה ג'. בכלאי זרעים. ורוצה רבינו להוכיח דכלאי אילן חמור מזרעים, וא"כ אם אסור לקיים זרעים כ"ש אילן

וכך היא שנויה בהדיא בתוספתא פ"א דכלאים (הט"ו), וכן הרמב"ם כתבה בהדיא בריש הלכות כלאים (ה"ב) לענין כלאי זרעים, והסמ"ג לאוין רע"ט כתב בפירוש המנכש והמחפה כלאי זרעים בקרקע לוקה ר"ע אומר אף המקיים. ומאחר שכן מאי קושיא ומאי פירוקא דהרב ז"ל ומאי קאמר בכל הנז', ואדרבא כל זה אתי שפיר לשיטתו דבקש לעקור איסור קיום אילן המורכב, וטפי עדיף דלימא דפלוגתא דר"ע ות"ק בכלאי זרעים אמרוה, ועל זה אמרו דת"ק אף דהמקיים אינו לוקה אבל איסורא איכא, אמנם בהרכבת אילן בקיום לא לקי לר"ע ולא אסרי רבנן, ואי נמי לקי לר"ע שריותא היא לרבנן, וכל זה על פי מדותיו של הרב הנז'. אבל לבבי לא כן יחשוב, דהרכבת אילן וכלאי זרעים אסורים לקיים, ומה טעם לאסור קיום בכלאי זרעים ולהתיר אילן המורכב, כיון דתרווייהו מחד קרא נפקי, ואדרבא חמיר איסור הרכבה דאסור בח"ל, ולדעת הרמב"ם אף בני נח נצטוו על ההרכבה. ועוד הקלו הרמב"ם וסמ"ג בכלאים דזרעים, דמותר לומר לעכו"ם, מה שאין כן בהרכבה. אלא דהתר זה אינו מבורר במאי מיירו כמ"ש בס"ד במקומו³. ומאחר שכן כי היכי דלקי לר"ע מקיים הזרעים הכא נמי לקי מקיים המורכב, וכי היכי דאסיר לרבנן מיהא קיום כלאי זרעים הכא נמי אסור קיום אילן המורכב. וזה מבואר. וכן רבינו ירוחם כתב שהוא פשוט בכלאים ומוכח בכמה דוכתי. ומ"ש הרב הנז' דלא אסרי הקיום אלא בכלאי זרעים, דעלה אמרו בירושלמי בפירוש וכו', ק"ק דהרואה יראה דבירושלמי לא אתמר בריש פ"ח דכלאים אלא לכלאי הכרם, כמבואר שם, ולדידיה דשרי לקיים אילן המורכב מנ"ל להפוסקים לאסור איסור בכלאי זרעים, וטפי הוא מסתבר למשרי באילן וזרעים, והגם דמשנה שלימה היא דכלאי זרעים אסורים לקיים, הרי הרב לא סמך עלה אלא על הירושלמי דקאמר דאף רבנן מודו, ומוכח משום דמצינא למימר דמשנתנו ר' עקיבא, וא"כ מהירושלמי ליכא למשמע מידי, דהירושלמי בכלאי הכרם קמשתעי כאמור.

ודברי הריטב"א דשלהי פ"ק דקדושין אשר העלה ואשר הביא הרב הנז', הלא מראש אמרתי אעלה במאי דיש לעמוד קצת בדברי הריטב"א הללו, שכתב דמרכיב אילן אסור לעשותו ע"י עכו"ם כדאיתא בירושלמי. ולעת הלום לא ראיתי זה מפורש בירושלמי, גם לא ראיתי למפרשי הרמב"ם והטור דאסרי להניח לעכו"ם להרכיב אילנו שהביאו הירושלמי הלזה. ולעיל באות א' הנה הבאתי הירושלמי דפ"ק דכלאים (ה"ז) דמייתי שם פלוגתא דר"א ורבנן אי בני נח נצטוו על הרכבת האילן. הן אמת דבירושלמי שם פ"ק דכלאים (ה"ד) אמרו, תני

³להלן בברכ"י סימן רצ"ז הראשון אות ב'.

עכו"ם שהרכיב אגוז ע"ג פרסק אעפ"י שאין ישראל רשאי לעשות כן נוטל הימנו יחור וכו'. וכיוצא בזה אמרו בירושלמי פ"ק דערלה (ה"ב) תני עכו"ם שהרכיב אילן מאכל על גבי אילן סרק אעפ"י שאין ישראל רשאי לעשות כן חייב בערלה. ומהני בריתות מוכח דעכו"ם לא נצטוו בהרכבה, דלא כרבנן. וק"ק על הרב שדה יהושע פ"ק דערלה, דהקשה על הירושלמי הנז' ממ"ש פ"ק דכלאים תני בשם ר' אלעזר דעכו"ם אסור בהרכבה, ואיהו מפרק לה דרבנן פליגי עלה והירושלמי דהתם פ"ק דערלה אתי כרבנן, והו"ל להביא הירושלמי הנז' דאתמר התם פ"ק דכלאים בריתא כי הך דפ"ק דערלה עכו"ם שהרכיב אגוז וכו'. ומ"מ מהכא לא שמעינן אלא דעכו"ם רשאי להרכיב ולא ישראל, אבל דישראל אסור לומר לעכו"ם אין ראייה מהא דירושלמי. ואם כה יאמר האומר דמהכא משמע ליה להריטב"א מדתני נוטל הימנו יחור וכו', מוכח דלא שרי אלא כי האי גונא, אבל לומר לעכו"ם להרכיב אסור, והוא בכלל מאי דקאמר מה שאין ישראל רשאי לעשות כן, כלומר לא על ידו ולא על ידי עכו"ם⁴. נראה דאין ראייה מהירושלמי הלז, דדילמא לא מיירי הירושלמי אלא במעשה ישראל⁵, והא אצטריכא ליה למשרי דהישראל עצמו נוטל יחוד הימנו וכו', ולעולם דשרי לומר לעכו"ם להרכיבו. ותו לדידן דאסור לקיים המורכב, משו"ה לא קאמר דשרי לומר לעכו"ם להרכיב, דהא אסור לקיימו. והגם דנימא דהריטב"א ס"ל דמותר לקיים המורכב, מ"מ הא הרמ' וסמ"ג מוכח דאסרי כדכתבינן לעיל, ואין ראייה מהירושלמי, דאימא דמשום דאסור לקיים המורכב משום הכי לא תני שריותא דע"י עכו"ם. וכי תאמרו דהריטב"א סבר דלכ"ע שרי לקיים המורכב אליבא דרבנן וכמ"ש הרב הנז', מ"מ אודי לי מיהא דלכל הדברות לר"ע אסור המקיים אילן מורכב, ומאחר שכן אימא דהאי תנא בפלוגתא לא קמיירי, ומ"ה לא תני שריותא דאומר לעכו"ם שירכיב, מאחר דלר"ע אסור הקיום. ואף דחזינא דבפלוגתא איירי האי תנא, דהא פליגי ר"א ורבנן אי בני נח נצטוו על הרכבת האילן, מ"מ לא דמי הך פלוגתא להא דר"ע ות"ק במקיים, דסוגן דעלמא ז' מצוות נצטוו בני נח והלכה רווחת בישראל לדעת האי תנא, משא"כ האי דר"ע במקיים. אי נמי האי תנא סבר כר"ע דמקיים לוקה, וא"כ ליכא ראייה מהאי ירושלמי דאסור לומר לעכו"ם להרכיב אילן. ותו לדעת הריטב"א אם כנים אנחנו דעל הא דירושלמי קא מכוין הריטב"א, דהוי בריתא, אם איתא דמוכח מינה דאסור לישראל לומר לעכו"ם להרכיב, אמאי לא

⁴ כמו באמת כן מפרש במראה הפנים שם.

⁵ ע"י ברמב"ן וברשב"א בר"ה ט' ע"ב, שהביאו ירושלמי זה [דערלה], ומפרשים שישראל אסור כו' היינו שאסור לו להרכיב, ולא איסור אמירה. וכ"ה בריטב"א גופיה שם.

פשטו מהני תרי בריתות מאי דאיבעיא ליה בבבלי במציעא דף צ', מהו לומר לעכו"ם חסום פרתי ודוש בה, וכבר כתב הר"ף (עיונין לה): דכוליה תלמודא דבני מערבא הוה ידיע לרבנן בבבלי ובקאי ביה טפי, ואמאי לא פשטו מהני תרי בריתות, ובפרט לדעת הפוסקים דלא איפשיטא. אלא מוכח דמהני בריתות ליכא ראייה דאסור לומר לעכו"ם להרכיב כמ"ש הריטב"א. ואולי הוא בדוכתא אחריתי בירושלמי ולא בריתא היא, ומש"ה לא פשטו בעיין דהפועלים מהא, דניחא להו למפשטא ממתניתן ומתניתא ולא משמעתא, כמ"ש מן הראשונים בקצת דוכתי. ומ"מ יקשה לדעת הפוסקים שכתבו בההיא דלא איפשיטא בעיין ולקולה, מהא דירושלמי דקאמר הריטב"א.

ג מה שסיים הריטב"א דבכלאי הכרם אסרינן הקיום דכתיב לא תזרע תרי זימני, כעת לא ראיתי איה מקום דרשה זו, כי בירושלמי פ"ח דכלאים (רי"ט ה"א) מפיק ליה מהדא כרם ולא כלאים. ועמ"ש בספרי פרשת כי תצא (פסקא ר"ל). ודוק.⁶

ומעתה הבה נא אבא למה שהוכיח הרב הנז' מדברי הריטב"א הנז', ומוכח דסבר הנז' דדעת הריטב"א דמותר לקיים לרבנן בין כלאי זרעים בין אילן המורכב, ולא אסיר אלא כלאי הכרם, ומשנתנו דפ"ח דכלאים דקתני דכלאי זרעים אסורים לקיים ר"ע היא, אבל לרבנן שרי, והיינו מ"ש פרק השוכר את הפועל דלרבנן קיומי שפיר דמי, וכמו שכתב בפירוש. וגרם להרב ז"ל שכתב זה מה שלא נתגלו בימיו חידושי הריטב"א לעכו"ם, אבל אנו שזכינו לחידושי הריטב"א לעכו"ם, שם ראינו להריטב"א ז"ל שכתב שם בחידושיו דף ס"ד, וז"ל, אי רבנן מאי איריא לעקור אפילו לקיים נמי שרי, נראה לומר דבשל עכו"ם הוא דאמרינן דשרי לרבנן, דאלו בשל ישראל אי אפשר דשרו ולא אסירו מדרבנן מיהת. עכ"ל. והרי מפורש דסבר הריטב"א דבשל ישראל אסור לקיים מדרבנן לכ"ע, וליכא מאן דשרי, הפך מ"ש הרב ז"ל בעדו. והרב משנה למלך פ"א דכלאים (ה"ג) דמותיב למרן מהך שמעתא דעכו"ם, אלו הוה חמי הא דכתב הריטב"א הוה נח דעתיה.

אמור מעתה מ"ש הריטב"א פ"ק דקדושין הכי מתפרש, וכונת הריטב"א הוא ובירושלמי אסור להרכיב אילן על ידי עכו"ם והיינו מדרבנן, משום דמדרבנן אסור לת"ק דהלכה כוותיה נגד ר"ע לקיים כלאי זרעים ואילן המורכב, וכיון דאסירי בקיום אסור לומר לעכו"ם לעשותו, והכל מדרבנן, דלא מצינו

⁶ עי' גם בשו"ת יהודה יעלה יר"ד סי' ש"נ, שכ' שמקור ד' הריטב"א הם מהספרי שם. ע"ש.

מדאוריתא דאסור לקיים אלא כלאי הכרם. ועל פי זה תנוח דעתינו באיזה מהדקדוקים שדקדקנו לעיל בדברי הריטב"א, כאשר יראה המעיין. אמנם כעת ק"ק דמוכח בירושלמי ריש פ"ח דכלאים, דגם בכלאי הכרם פליגי ר"ע ורבנן, ולרבנן לא לקי במקיים כלאי הכרם משום מקיים לחוד, אלא איסורא איכא, ומשמע דהוי מדרבנן, דאף דאסירי בהנאה לא אסירי בקיום מדאוריתא, ולא לקי. ולפי האמור משמע דכוונת הריטב"א דבכלאי הכרם מודו רבנן דאסור לקיים מדאוריתא. וצריך להתישב בדבר.⁷

זמ"ט נראה ברור דעת הריטב"א ממ"ש בחידושו לעכו"ם הנז' דמדרבנן אסור לקיים אילן המורכב, כמ"ש הטור ורבינו ירוחם ומרן, והוא דעת הרמ"ו וסמ"ג והרא"ש, כדכתבין בעניותין לעיל בס"ד. וכן ראיתי להרב מהר"י אירגאז בשו"ת דברי יוסף סימן כ"ד, שהאריך בזה, וכתב בפשיטות דאסור לקיים אילן

⁷ בעיקר מ"ש רבינו ביישוב הסתירה בריטב"א, הגם שהיה אפ"ל דהתם בע"ז מדבר בכלאי הכרם דווקא, מ"מ ודאי פשט הסוגיא וסתמות דברי הריטב"א אי אפשר לפרשם כן. ע"ש. ולכן מ"ש בשמן המשחה [לר"ש חיים] הל' כלאים סי' נ', דבע"ז מדובר בכלאי הכרם דווקא, אינו מחוור כלל. ועוד הא הריטב"א בקידושין כ' להדיא דבכלאי הכרם אסור מדאורי' גם לרבנן, כמ"ש רבינו, וכמו שלמד מד' הריטב"א בשאלת דוד לגר"ד מקרלין סי' י"א [מובא בהער' המו"ל שם. ומ"ש שבכלאי שאר אילן ס"ל להריטב"א דליכא איסור קיום כלל, זהו מפני שלא ראו דבריו בע"ז]. ולעיקר קושיית רבינו דבריטב"א משמע דבכלאי הכרם גם לרבנן אסור לקיים מדאורי', ובירושלמי משמע דלרבנן ליכא איסור דאורי'. י"ל דמקיים דאסיר מדאורי' שכ' הריטב"א היינו כשמקיים ע"י מעשה. וכדפי' שם הר"ש סיריליא וזה"ל דעל ידי מעשה רבנן נמי מודו דלוקה. ע"ש. [והריטב"א כך הייתה נסחתו בירושלמי, דלא כנסחת הרא"ש בתוספותיו הנ"ל בהערה 1]. ודוק. אלא דהריטב"א בריש מו"ק חולק על רש"י וסובר שאיסור מקיים דלוקה לר"ע הוי ע"י מעשה, ולהירושלמי מבואר דלר"ע לוקה גם שלא ע"י מעשה, דאל"כ במה נחלק על רבנן. [וכדפי' להדיא הרש"ס והגר"א, דלר"ע גם שלא ע"י מעשה לוקה]. ע"ש. ודחוק לומר שסובר הריטב"א דהירושלמי חולק בזה. ומסתבר שמפרש את הירושלמי כהרא"ש הנ"ל, דמ"ש שלוקה ע"י מעשה דווקא היינו לר"ע, אבל לרבנן לא לקי בכל גוונא. ולחומר הענין נראה שצ"ל שסובר הריטב"א שבאמת בדעת ר' עקיבא איכא פלו' בין הבבלי להירושלמי, דלהירושלמי לוקה גם שלא ע"י מעשה דס"ל לאו שא"ב מעשה לוקין עליו, אבל להבבלי ס"ל דלר"ע נמי לא לקי אלא בחפה דעביד מעשה, ובהא רבנן נמי מודו, ולא נחלקו [להבבלי] אלא במחפה שלא ע"י מעשה, דר"ע סבר דללקות הוא דלא לקי, אבל איסורא דאורי' איכא, וצריך לעקור, ורבנן סברי דמדאורי' ליכא איסורא כלל, כי לא נאסר אלא מעשה הקיום וליכא חובה לעקור. רק מדרבנן צריך לעקור שמא ישקה או ייעדור כו' ונמצא מקיים ע"י מעשה. וצ"ע.

המורכב, ופירש סוגיית עכו"ם דלקיומי ש"ד בשדה עכו"ם, וכדתרגמה הריטב"א, אבל בשל ישראל אסור, וכתב דכן דעת הרמב"ם ודעמיה, ודברי הכלבו בטלים אצל הרא"ש והטור ור"י וצידה לדרך. עכ"ד. ודבריו חזקים כראי מוצק, וכמתבאר יפה מכל מ"ש בעניותנו. וכיוון הרב מהר"י הנז' לדעת הריטב"א בההיא דפרק השוכר וכו', אלא שלא העלה על דל שפתיו דברי הריטב"א דפ"ק דקדושין. ואי לאו דמסתפינא הוה אמינא דגם בכלבו הוא ט"ס, דבעיני אילן המורכב שוו לכלאי זרעים ואסור לקיים בפשיטות, ולא מסתברא להתיר לקיים אילן המורכב, ולכן קרוב הדבר שהוא ט"ס בספר הכלבו שיש בו כמה טעיות⁸. ועמ"ש בספר ראשון לציון בריש מ"ק.

⁸ במשנת אליעזר [לר"א די טולדון] ח"ב יר"ד סי' נ"א, כתב להוכיח מכמה ראשונים שמותר לקיים המורכב, שהרי כתבו הרמב"ן והרשב"א והריטב"א וכו' בר"ה י' ע"א, ליישב מה דבגמ' שם מבואר שנוהג ערלה בהרכבה, ובספרא מבואר שאינו נוהג בהרכבה, דמגמ' מדובר במרכיב על כשמרכיב על אילן סרק, וכתבו דאע"פ שאינו רשאי לעשות כן משום כלאים מ"מ יש בו משום ערלה. ע"ש. וכתב הרב הנ"ל דמשמע שמותר גם לקיימו דאי לאו הכי איך אומרת הגמ' שם בר"ה ד'אחד המרכיב כו' עלתה לו שנה ומותר לקיימו בשביעית". ע"ש. ולענ"ד אינה ראייה כלל, דלשון הברייתא אחד הנוטע ואחד המרכיב כו' ומותר לקיימו בשביעית. כלומר ולא חיישי' למראית העין, ובודאי חוזר על המותר בקיום ולא על האסור. ומרכיב איצטריכא ליה למימר דהגם דפירות המורכבים מותרים, דלא נאסר אלא קיום האילן ולא הפירות, מ"מ הכא אסירי משום ערלה. גם הרי הביאו הראשונים שם דברי הירושלי בפ"ק דערלה דאייתי עלה דהך ברייתא "תני גוי שהרכיב כו' אע"פ שאין ישראל רשאי לעשות כן חייב בערלה". וא"כ בפשוטו אפשר דאף הגמ' בר"ה, לפי תירוץ זה של הראשונים, מדברת בגוי שנטע, דאינו חייב לעקור אבל נוהג בו ערלה. ודוק. וע"ע בנדון דידן בשער המלך הל' כלאים פ"א ה"ג. וחוט המשולש בתשו' הגר"ח סי' כ"ד. ותורת הארץ ח"א פרק י' אותיות ב-ד. ויהודה יעלה יר"ד סי' ש"נ. וחזון איש כלאים פ"ב אותיות ט-יא. ושבת הלוי ח"ב סי' קס"ה וקס"ז. [שוב הראו לי שבכרם שלמה [להראש"ל הגר"ש עמאר שליט"א] ח"א כלאים סי' א' אות ז' עמד בזה, וכתב דבע"ז מיירי על ידי מעשה ובקידושין מיירי שלא ע"י מעשה. וכתב דבכלאי הכרם מסתבר שגם לא ע"י מעשה אסור לקיים גם לרבנן [ואיסור דאורי' הוא כמבואר בריטב"א שם]. ע"ש. אבל לכאור' קשה א"כ מה מקשה הריטב"א בריש מ"ק על פרש"י, כנז', נימא דאיירי בכלאי הכרם דגם שלא ע"י מעשה אסור לקיים. וקשה לי כעת לחזור על המקרא ועוד חזון למועד].

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

חבאת בכורים ממשיקים

במסכת חולין (ק"כ ע"ב) הביאו את המשנה בתרומות (פ"א מ"ג) דתנן ואין מביאין בכורים ממשקין אלא היוצא מן הענבים ומן הזיתים. ואמרו מני רבי יהושע היא, דאמר דון מונה ואוקי באתרה, [ולעיל מינה אמרו אבכורים גופייהו מנלן (דמשקין שלהן כמותן), דתני ר' יוסי פרי, פרי אתה מביא ואי אתה מביא משקה, הביא ענבים ודרכן מנין, תלמוד לומר תביא. ואח"כ אמרו דילפינן תרומה מבכורים, ורבי יהושע סבר דון מינה ואוקי באתרה, דון מינה דילפי תרומה מבכורים שיהיו המשקין ממנה כמותה, ואוקי באתרה, דאחר שלמדנו מבכורים מעמידין התרומה במקומה, ובתרומה כתוב תירוש ויצהר ולא ישאר משקין, וע"כ רק המשקין הכתובים בה הם שלומדים מבכורים שיהיו כמותה]. וגמר להו לבכורים מתרומה. ופרש"י ז"ל הדר גמר לבכורים מתרומה, דהא דרבי רחמנא בהו תביא זיתים וענבים הוא דרבי. עכ"ל.

זכ"פ הרמב"ם ז"ל בהלכות בכורים (פ"ב ה"ד) וז"ל, אין מביאין בכורים משקין חוץ מזיתים וענבים בלבד, שנאמר פרי האדמה ולא משקה. ואם הביא משקה אין מקבלים ממנו.

אמנם בפירושו למשנה בתרומות שם, כתב דהמשנה הזו אתיא כרבי יהודה (צ"ל כר' יהושע). וכגירסתנו במשנה ובגמ' (דחולין), דלומד בכורים מן התרומה. וכן אמרו מני ר"י היא דאמר דון מינה ואוקי באתרה, וגמר בכורים מתרומה. ואין הלכה כר' יהודה, אלא הלכה כהך דחלה. עכ"ל. וכוונתו פשוטה, דבמשנה דסוף מסכת חלה תנן, יוסף הכהן הביא בכורים יין ושמן ולא קבלו ממנו. וכוונתו דהעיקר כהך עובדא. אך בפסקיו חזר בו ופסק כההיא דתרומות וכו"ל.

זמרון ז"ל בכסף משנה הביא דברי הירושלמי (בתרומות פ"א ה"ג, וחלה דף כ"ח ע"א) שהקשו ממתניתין דתרומות אההיא דחלה, ומוקי לה כשלא בצרן מתחלה לכך, וההיא דתרומות כשבצרן מתחלה לשם כך. ותמה על הרמב"ם ז"ל שלא חילק בכך.

וראיתי להגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך אמונה (בכורים פ"ב ה"ד אות ל"ד), שכתב וי"א דגם יין ושמן אין מביאין אא"כ בצרן מתחלה לכך. ר"ש והרא"ש ור"י בן מלכי צדק ורע"ב ושנ"א בתרומות שם. וכן נראה הסכמת המאירי בסוף מסכת חלה. וכמובן שאלו הן דברי הירושלמי הנ"ל.

זבביאור ההלכה שם (ד"ה אין מביאין) הביא תמיהת הכסף משנה על הרמב"ם ז"ל שלא חילק כהירושלמי הנזכר. ותיירץ הגאון נר"ו, דגמרא דחולין (ק"כ ע"ב) חולקת על הירושלמי, דאמרינן דון מינה - שלומדים תרומה מבכורים שהמשיקין שלהם כמותן, ואוקי באתרה - דזה רק ביין ושמן המפורשים גבי תרומה, והדר יליף בכורים מתרומה דרק זיתים וענבים משקין שלהם כמותן, ולא בשאר פירות. ואם איתא דתלמודין סובר כהירושלמי, דלא התירו יין ושמן לבכורים אלא כשליקטן מתחלה לשם כך, א"כ גם בתרומה אין היתר לעשות מהן יין ושמן אא"כ הפרישן מתחילה לשם כך (צ"ל אלא אם ליקטן במקום הפרישן)¹ וא"כ עשה שלא כדין שהפריש לפני גמר מלאכתן, דלא נגמרת מלאכתן עד שיעשו מהן יין, ושם נחלקו ר"א ורבי יהושע בפירות של תרומה שסחטן, אם המשקה שלהן יש לו דין תרומה או לאו, נמצא בהפרישו התרומה בעודם פירות, והו"ל קודם גמר מלאכתן, ואסור להפריש קודם גמר מלאכה ואם הפריש הוי תרומה ויחזור ויתרום, כמ"ש בהלכות תרומות (פ"ה ה"ט). ע"ש. ונמצא בכל המחלוקות של התנאים בתרומות הנז', ובירושלמי תרומות (פ"א ה"ג) ובתוספתא דתרומות (פ"י ה"י), אם מותר לעשות יין ושמן מזיתים וענבים בטמא ובטהור אם מיקרי הפסד, כל זה מידי בתרם באיסור לפני גמר מלאכתן. וכל זה דוחק גדול. ומזה מוכיח דהבבלי פליג על הירושלמי, וס"ל דמותר להביא בכורים יין ושמן גם כשלא בצרן וליקטן מתחילה לשם כך. ולפי"ז המשנה דסוף מסכת חלה חולקת על המשנה בתרומות, ופסק הרמב"ם ז"ל כהיא בתרומות,

¹ בביאור ההלכה שם כ' אא"כ הפרישן ונראה דט"ס הוא, דבא לדמות תרומה לבכורים, ובבכורים אמרו בשליקטן מתחילה לכך, וגם בתרומה צ"ל כן, בשליקטן מתחילה לכך. ועוד דהליקוט קובע מהו גמר מלאכה, דאם הגוי בצר ענביו למוכרן בשוק לאכילה וישראל עשה מהן יין פטור מתרו"מ, דנגמרה מלאכתן בידי הגוי, אבל אם בצרן לצורך היהודי שיעשה מהן יין חייבים בתרו"מ, דלא נגמרה מלאכתן עד שיעשה מהם יין, והו"ל גמר מלאכה בין ישראל. כ"כ בשם תשו' מרן ז"ל [אבקת רוכל סי' ח']. אבל הפרשת התרו"מ לא מעלה ולא מוריד לענין זה. ובע"כ צריך לומר דט"ס היא וצ"ל אא"כ בצרן לשם כך, דבזה לא הוי גמר מלאכה עד שיעשו יין או שמן. **הכותב.**

דבמסכת חולין מסיק דהלכה כר' יהושע, ולא חילק בין בצרן לשם כך או לא, דאין נ"מ בזה לשיטת הבבלי. עכ"ד.

ואחר העיון נלע"ד דיש מקום לדון בדב"ק של הגאון נר"ו, דלעולם י"ל שגם לשיטת הבבלי אין להביא ביכורים יין ושמן אא"כ ליקטן מתחילה לשם כך, וכמ"ש בירושלמי. ומיהו בתרומה אינו כן, ולא כמ"ש הגר"ח נר"ו, אלא בתרומה בכל גונא מותר לסחוט זיתים וענבים של תרומה לעשותן תירוש ויצהר, אפילו שלא ליקטן לשם כך. ולא נלמדו תרומה וביכורים זה מזה אלא לענין זה דמשקין שלהם כמותן רק בזיתים וענבים ולא בשאר פירות, בזה בלבד דיניהם שווים זה לזה, אבל לא לשאר הדינים, דיש חילוקים רבים וגדולים ביניהם, כגון הא ביכורים שייכי רק בשבעת המינים שנשתבחה בהן הארץ, משא"כ בתרומה דתנן בריש תרומות, כל שהוא אוכל ונשמר וכו', ולא הגבילו את זה רק למינים מסוימים.

זכנ נמי יש דין מיוחד לביכורים דאין מביאים אותם אלא מן המובחר, וכמ"ש במנחות (פ"ד ע"ב). ונפסק בהרמב"ם הלכות ביכורים (פ"ב ה"ג): אין מביאים לא מתמרים שבהרים, ולא מפירות שבעמקים, ולא מזיתי שמן שאינן מן המובחר וכו'. ואם הביא שלא מן המובחר כגון תמרים שבהרים ותאנים סורות ומרוקבות, וענבים מאובקות ומעושנות, לא נתקדשו. עכ"ל. ובגמ' שם ילפי זה מקרא ככתיב "מארצך" ולא כל ארצך, דאין מביאים ביכורים אלא משבח שבארצך. ובירושלמי (ביכורים פ"א ה"ג) אמרו דאין מביאין מפירות ציפורי ובית שאן שהם גרועים. והמל"מ שם למד מהירושלמי הזה דפירות גרועים פטורים לגמרי מביכורים. ועיין עוד בדרך אמונה שם (אות כ"ב).

זחנה סמוך לדין הזה דבעינן משבח הארץ, ואם אינו משובח אינו קדוש לביכורים, בהלכה ד' שם כתב הרמב"ם הדין דאין מביאין ממשקין אלא מהפרי חוץ מתירוש ויצהר וכו"ל. ונלע"ד דגם דין זה הוא מאותה סיבה דבעינן מהמשובח שבארצך, ובפירות המשובח הוא גוף הפרי ולא המשקה שלו, לבד מהזיתים והענבים שהמשקה שלהם חשוב ביותר ומשובח מאד.

זעפי"ז יש לפרש דברי הירושלמי דמחלק בין ליקטו אותם מתחילה לשם כך או לא, דהירושלמי סובר דגם ענבים שאמרו שאפשר להביא את המשקים שלהם, היינו רק כשליקטם לשם כך, דאם לא ליקטם לסחיטה אלא לאכילה היא הוכחה שפרי זה טוב יותר לאכילה ואינו מתאים ליין, וא"כ חסר בשבח הפרי.

דידוע ומפורסם שיש ענבים המיוחדים לאכילה ויש ענבים המיוחדים ליינ, ויש בזה סוגים רבים, ליינ מתוק או יין יבש, לבן או אדום, ושאר טעמים וגוונים, ובדרך כלל לוקטים הענבים מראש למה שהם ראויים. וכן נמי בזיתים יש זיתי שמן וזיתי מאכל, ואעפ"י שכל הסוגים ראויים גם לאכילה וגם לסחיטה, מ"מ יש בזה סדרי עדיפות, וזהו שבחן, וע"כ הירושלמי סובר, דאם ליקטו אותם פירות מתחילה לעשות מהם יין ושמן, א"כ זהו ייעודם וזהו שבחם, והוה ליה מן המשובח שבארצך וקדושים הם לבכורים, אבל כשליקטו אותם לאכילה, והוא עשה מהם יין או שמן, חסר בשבחן של הביכורים וע"כ לא מביאין אותו יין או אותו שמן לביכורים.

ואם כנים דברינו אלה הרי מובן מאליו דזה שייך רק בדין הבכורים בלבד, ואין שייכות בזה לתרומה, שכל פרי הראוי לאכילה חייב בתרומה ונעשה תרומה, ואין מקום לדמות התרומה לבכורים לדין זה, דבעינן שילקטום מתחילה לשם כך, וממילא אין שום הכרח לומר דהבבלי חולק על הירושלמי בזה, דלעולם י"ל דהבבלי נמי מצריך שילקטו אותם מתחילה לכך לענין בכורים וכמ"ש בירושלמי, אך בתרומה א"צ שילקטום לשם כך, דבתרומה אין דין דשבח ארצך. וגם פירות שנלקטו לאכילה ולא לסחיטה, אם נמלך ועשאן יין ושמן חלה תרומה על יין ושמן זה, וא"כ מה שדנו ונחלקו האמוראים בפירות של תרומה שסחטן, שפיר דמי דעישרן בעודם פירות ואח"כ סחטן, ואין חיסרון של גמר מלאכה, שמדובר בליקטן ע"מ לאוכלן, וע"כ עישרן בעודם פירות, ואח"כ סחטן, ונחלקו אם חלה תרומה על המשקין או לא. והסיקו דק"ל כר' יהושע דרז'יתים וענבים המשקין שלהם כמותן, בין לתרומה ובין לכלאיים ובין לערלה. וכ"פ הרמב"ם ז"ל בהלכות איסורי ביאה (פ"י הכ"ב) לענין שאר הדינים, וכ"פ כאן בהלכות כלאיים (פ"ב ה"ד) לענין כלאיים.

אלא דהדרא קושית מרן בכסף משנה ז"ל לדוכתה, למה הרמב"ם ז"ל לא חילק לענין בכורים בין היכא דליקט הענבים והזיתים לשם כך ובין היכא דלא ליקטן לשם כך.

ולפי עניותי נראה דהרמב"ם ז"ל למד בסוגיין דפשיטא להו דהמשניות דתרומות ודמסכת חלה הנזכרים, פליגי אהדדי. והדבר מפורש בדבריו ז"ל, שבמסכת תרומות (פ"א מ"ג) כתב בפ"י המשנה, ומ"ש שהביכורים מביאין אותו יין ושמן הוא לדעת ר' יהודה. כי הוא למד הביכורים מן התרומה, ואין הלכה כר' יהודה.

עכ"ל. וגם בפירושו למסכת חלה (פ"ד מ"א) חזר וכתב כדברים הנ"ל בדמותן ובצלמן. נמצא דפשיטא ליה להרמב"ם ז"ל דהני מתניתין פליגי אהדדי, ושם בפירושו כתב לפסוק כההיא דחלה, דאין מביאין בכורים אפילו מיין ושמן. ולפי"ז אין מקום ליישב כהירושלמי, דחלוקים הם. ונראה דלמד זאת מהגמ' דחולין (ק"כ ע"ב) דאמרו, והא דתנן אין מביאין בכורים משקין אחא היוצא מן הזיתים ומן הענבים, מני ר' יהושע היא דאמר דון מינה ואוקי באתרה. ומדאמרו מני, ש"מ דהיה ידוע להם שדבר זה שנוי במחלוקת, וא"כ אין צורך להעמיד המשניות באוקימתות שונות כההיא דהירושלמי, כי תרי תנאי נינהו ופליגי אהדרי.

ואולם אין זה מוכרח כלל, דהא דשאלו מני לא קאי על מה שכן מביאין ביכורים מיין ושמן, אלא השאלה היא על מה שאין מביאין ביכורים ממשקין דשאר פירות, דלר' אליעזר משקין שלהן כמותן גם בשאר פירות נמי, וע"ז אמרו מני ר' יהושע היא דאמר דון מינה ואוקי באתרה, וס"ל דתירוש ויצהר אין, שאר פירות לא, דהן מפורשים בתרומה, וילפי בכורים מתמורה, דגם בהם אין המשקין כמותן אלא בתירוש ויצהר בלבד. אבל לר"א אפשר להביא מכל המשקין של כל הפירות. וכ"נ מרש"י ז"ל שם, שכתב ר' יהושע היא, דאמר גבי תרומה לא קדושי וכו', וכיון דגבי תרומה לא קדישי, הדר גמר לבכורים מינה, דהא דרבי רחמנא תביא, זיתים וענבים הוא דרבי. עכ"ל. הרי הוא ז"ל מפרש להדיא דמ"ש ר' יהושע היא, לא על מה שמביאין יין ושמן קאי, אלא על מה שלא מביאין משקין דשאר פירות קאי.

וז"ל מקום מקום לישוב דלא תקשי מההיא דסוף מסכת חלה דלא קבלו מיוסף הכהן יין ושמן, עפ"י דברי רש"י ז"ל בחולין שם, שכתב בד"ה אין מביאין בכורים משקה, לגמרי משמע, אפילו הביא פירות ודרכן, דאי בדרכים ועומדים אפילו ענבים נמי לא, דהא אמרן פרי אתה מביא ואי אתה מביא משקה. עכ"ל. נמצא דגם זיתים וענבים לא התירו להביא משקה שלהם בפני עצמו, אלא יביא הזיתים או הענבים גופם, ואח"כ ידרכם להוציא מהם משקה שלהם, אבל בשאר פירות אפילו בכה"ג לא מקבלים מהם.

וכן הוא במשנה ראשונה תרומות (פ"א מ"ג) וז"ל, ובסוגיא דהעור והרוטב משמע דהא דאמרין הכא אין מביאין בכורים משקה אלא היוצא מן הזיתים והענבים, היינו אם הביא ביכורים וקראו עליהן שם ואח"כ דרכן, אבל דרכן מתחלת ואח"כ קרא שם אפילו זיתים וענבים לא יביא, כדאמר התם פרי אתה

מביא ואי אתה מביא משקה. וע"ש. ובמלאכת שלמה שם ד"ה אין מביאין בכורים משקין, כתב בירושלמי דה"ק אין עושין בכורים משקין, ומירי בכהן שניתנו לו. וע"ש. הר' יהוסף ז"ל. עכ"ל. ונלע"ד דהן הן דברי רש"י ז"ל הנ"ל, דבירושלמי מפרש למתניתין דה"ק אין מביאין כלומר אין עושין משקה בכורים, אלא היוצא מהזיתים והענבים. כלומר דבשאר פירות דבכורים אסור לעשותן משקין, אבל זיתים וענבים דבכורים מותר לדורכן לעשות מהן יין ושמן. נמצא מבואר בירושלמי כרש"י ז"ל דגם זיתים וענבים שאמרו היינו להביא זיתים וענבים גופן ולקרוא עליהן שם בכורים, ואח"כ מותר לעשות מהן יין ושמן. אבל לא להביא יין ושמן לכתחילה.

זחנזח לפי שיטה זו יובן טוב המעשה דיוסף כהן (סוף מסכת חלה) שלא קבלו ממנו יין ושמן, דגם למשנה דתרומות לא אמרו אלא שמביא הענבים עצמם לבכורים ואח"כ דרכן ליין, אבל להביא יין תחילה לא אמרו, וע"כ לא קבלום מיוסף הכהן, דלפי הלשון של המשנה שם נראה שהביא ממש יין ושמן.

אלא דלפי זה קשה לי, למה הירושלמי מקשה דברי המשניות הנ"ל אהדדי, ומוקי להו בשתי אוקימתות שונות, והלא הירושלמי עצמו אמר דהא דאין מביאין היינו אין עושין, ונמצא דגם למשנה דתרומות אין להביא יין ושמן לבכורים כלל וכנ"ל, ומאי קשיא ליה מההיא דלא קבלו מיוסף הכהן יין ושמן.

ועוד קשה בדברי המשנה ראשונה, שפירש כאן כפירוש של רש"י ז"ל וכנ"ל, ובחלה (פ"ד מ"א) כתב שלא קבלו מיוסף הכהן מפני שלא בצרום מתחילה לכך. ע"ש. ולפי פירושו בתרומות לא היה צריך לזה, דיין ושמן גופן גם למשנה דתרומות אין להביא, ולק"מ. וצריכים לידחק ולומר דהירושלמי מבאר בהאי שמן ויין דיוסף הכהן, שאין ר"ל שהביא יין ושמן ממש, אלא שהביא פירות ענבים וזיתים ואח"כ דרכן, וגם זה לא קבלו ממנו. וע"ז מקשה הירושלמי דבמשנתנו כתוב דבכה"ג מקבלים, וחילקו בין ליקטום מתחילה לכך או לא וכנ"ל.

זחנזח מדברי הרמב"ם ז"ל נראה דלא כרש"י ז"ל בחולין, אלא דיכול להבין משקה של זיתים וענבים לכתחילה, וזה גם דלא כהירושלמי הנ"ל, וזה נראה מדוקדק בלשונו. ובאמת גם לשון המשנה דתרומות, לפי פשוטו נראה דמותר להביא לכתחילה המשקה של ענבים וזיתים. ולכאורה גם זה קשה איך התעלם מן הירושלמי, שפירש במשנה כפירוש של רש"י ז"ל.

אולי י"ל דהרמב"ם ז"ל למד מהסוגיא דחולין (ק"כ ע"ב) דלא דהירושלמי שסובר דלא ניתן להביא יין ושמן לבכורים, רק הענבים והזיתים גופם, ומה שהתירו הוא רק לדורכם ולעשותם ליין ושמן. דהירושלמי סמך רק על הברייתא דאמרו פרי ולא משקה, ומאידך מרבים את היין ושמן מדכתיב תביא. והואיל ואותו פסוק ממעט את המשקים ובעינן פרי דוקא, ומאידך באותו פסוק יש גם רבוי דכתיב תביא, וקים להו דמרבי זיתים וענבים דחשובים בכל מקום, אז אין לנו לרבותם לגמרי, אלא למעט ברבוי ככל האפשר, דע"ז לא יסתור את הרישא דקרא, דכתיב פרי למעט משקה, וע"כ אמרו דהרבוי לא בא להתיר להביא יין ושמן גמורים דכבר מיעטנו משקים, אלא בא להרבות דין מיוחד בזיתים וענבים שמביאים כמו שהם פירות גמורים כהרישא דקרא, ומרבה שיכול לדורכם ולעשותן יין ושמן.

ואולי זה כתוב בתוך הברייתא הנז', דתני ר' יוסי פרי אתה מביא ולא משקה, הביא ענבים ודרכן מנין, ת"ל תביא. עכ"ל הברייתא. הרי כמו מפורש בברייתא דלא מרבי יין ושמן גופן אלא רק כמו שכתוב בה, הביא ענבים ודרכן מנין ת"ל תביא. זה מה שמרבה ותו לא. והטעם, דיש לנו לקרב הרבוי לרישא דקרא וכנ"ל.

אבל הסוגיא דחולין עוסקת בדיני משקין מכל הסוגים ומכל האיסורים, דבדף (ק"כ ע"א) דנו במשקין דחלב וחמץ ונבלת העוף ועוד, ולמדו אותם מן הפסוקים דכתיב נפש לרבות השותה. ע"ש. ובעמוד ב' הביאו את הברייתא דתניא הטבל והחדש והשביעית וכלאים וההקדש כולן משקין שלהן כמותן. ודנו בגמרא שם מנין לומדים אותם, והסיקו דילפינן מבכורים. ובכורים גופן מנין ולמדום מן התרמה. ע"ש. והסיקו דבכל המשקין של פירות אינן כמותן, חוץ מהמשקין של זיתים וענבים בין לתרומה ובין לבכורים ובין לערלה ולכל הנ"ל.

וכשחזר המשנה דבכורים שבאים רק ממשקה של זיתים וענבים, אמרו שגם זה כר' יהושע דאמר דון מינה ואוקי באתרה, נמצא דהסוגיא לומדת שהמשקין של הזיתים והענבים הם חשובים מאוד ודינם כמו גופו של פרי לכל פרי לכל הדינים כולם. [ובפרט לפי מ"ש בעוניי בתשובה אחרת בענין לעשר ממשקה של פירות, שהוכחתי שלדעת הרמב"ם ז"ל גם החמשה דברים שבברייתא הנ"ל הטבל וכו' גם הם נלמדים מביכורים ותרומה], וגם לענין ברכה

מברכים עליהם כמו הפרי לפחות, שלא כשאר משקים, דאפי' דבש תמרים וכו' ברכתם שהכל, משום דהוּו זיעה בעלמא (וכמ"ש בברכות לח ע"א).

נמצאנו למדים שתירוש ויצהר שונה מכל המשקין שבעולם. והרי הם כמו הפרי ממש, ולוקים על תירוש ויצהר דערלה וכו', וגם חלה עליהם תרומה כמו על הפרי, וכן נמי שמביאין מהם בכורים דהם כגופו של הפרי לכל דבר וענין.

וע"כ אין מקום להגבילם ולומר שרק הפרי יכול להביא ואח"כ ידרוך אותם, דהם כמו הפרי ממש, ומביא יין ושמן לכתחילה לבכורים, ודלא כשיטת רש"י וסיעתו, ולא כמשמעות הירושלמי. וע"כ סתם הרמב"ם ז"ל דבריו והתיר להביא בכורים מהמשקים של זיתים וענבים, וא"צ להביא הענבים לצורך היין שלהם.

ולפי"ז מובן ג"כ שלפי הסוגיא שלנו גם אין מקום לחלק ולומר שאין להביא יין ושמן אלא אם ליקטם לשם כך מתחילה, דלא שייך להתנות בהכי, דיין ושמן שוה לגמרי לענבים וזיתים, ואין מקום לשום תנאי בזה. ומה שלא קבלו מיוסף הכהן יין ושמן לבכורים (בחלה הנז'), הטעם פשוט וברור דהמשנה היא פליגא על התנא דמשנתנו בתרומות, ופסק כמשנתנו מכוח הסוגיא דחולין הנ"ל. ומאחר והמשניות חלוקות זו עם זו, אין מקום לאוקימתא דהירושלמי לומר שזו מדברת בליקטום מתחילה לכך, וכאן לא. דלאו אוקימתות שונות יש כאן לפי הבבלי, אלא דעות שונות, דתרי תנאי ניהו, ופליגי בזה. והלכה כמתניתין דתרומות, דר' יהושע היא. ומיושב שפיר מה שלא חילק בין ליקטום לשם כך או לא.

עוד יש דרך פשוטה ליישב קושית הכסף משנה, וזאת ע"פ מה שראיתי להרב יפה עיניים על מסכת חולין (ק"כ ע"ב) שכתב דבספרי (כי תבא סימן רצז) איתא דגם מזיתים וענבים אינו מביא משקה, וכתב שהוא נגד המשנה דתרומות (פי"א מ"ג) וסוגיא דילן, דמביא ממשקה של זיתים וענבים, ואח"כ הביא דברי הירושלמי הנ"ל בזה"ל, דבלקט תחלה לעשות מהן משקה גם בשאר פירות יכול להביא משקה. עכ"ל.

נמצא דהוא ז"ל לומד בירושלמי שגם בשאר פירות אפשר להביא משקה שלהם והוא שליקטן תחלה לכך. ולפי"ז לק"מ, דהרמב"ם ז"ל פוסק כסוגין בחולין (ק"כ ע"ב) דמשקה דשאר פירות אינו כמותן לשום ענין, וגם לבכורים אינו כלום, ואין שום נ"מ אם ליקטום מתחילה למשקה או לאו, ורק במשקה של זיתים וענבים הוא דשייך בבכורים, ובזה גם להירושלמי א"צ שילקטום לשם משקה

מלכתחילה, וע"כ כתב הרמב"ם ז"ל בסתם דמביאין משקה דזיתים וענבים לבכורים, ולא התנה בזה שום תנאי. ואפילו אם ת"ל שהירושלמי סובר שגם בזיתים וענבים בעינן שילקטו אותם מתחילה למשקה, מ"מ לא קי"ל כההיא דירושלמי דפליגא אסוגיא דידן.

ושז"ר בירושלמי במסכת חלה (כ"ח ע"א) שאמרו: תנינן תמן אין עושין בכורים משקין, רבי הילא בשם רבי לעזר כיני מתניתין אין עושין ביכורים משקין אפילו משזכו בהן בעלים, והתני דרך ביכורים משקה, להביאן מנין שיביא, תלמוד לומר תביא. תיפתר שליקטן משעה ראשונה על מנת כן, וכאן לא לקטן משעה הראשונה על מנת כן. עכ"ל הירושלמי. והנה מ"ש כיני מתני' אין עושין בכורים משקין אפילו משזכו בהן בעלים, נראה דמפרשים במשנה דאין מביאין היינו שאין עושין מהם משקה, ונראה דמפרשים את זה בשאר פירות, דעליהם נאמר שאין מביאים אותן משקה, ומפרש הירושלמי דה"ק דאפי' זכו בפירות כבר, אסור להם לעשותן משקה.

וכפ' הנראה דלזה כיוון המלאכת שלמה בתרומות (פי"א מ"ג) הנ"ל, שכתב דבירושלמי מפרש דה"ק אין עושין בכורים משקין ומיירי בכהן שניטנו לו. וכאמור נראה דהירושלמי מפרש את זה על שאר פירות, דבזה אמרה המשנה שאין מביאין מהן משקה, ומפרש הירושלמי דה"ק שגם אחר שזכו בהם, אין עושין מהם משקה. וזה ממש כדברי הרב יפה עיניים הנ"ל.

ושז"ר שכן פירש הרב מראה הפנים במסכת חלה שם וז"ל, וכבר כתבתי בתרומות שם ד"ה והתני וכו', דטעמיה דהרמב"ם דלא סמך אהאי ברייתא משום דלמאי דמפרש לה הכא משמע דאפילו בשאר משקין אם ליקטן משעה ראשונה לכך מביא, וזה נגד הגירסא דהתם (ר"ל דאותה ברייתא הובאה גם במסכת חולין ק"כ ע"ב, ושם הגרסא היא:) הביא ענבים ודרכן מנין וכו'. אלמא רבויא דתביא לענבים ודרכן הוא דאתא.

וגם לגרסא דחולין קשיא, שהרי בזיתים וענבים אפילו לכתחילה מביאין כדתנן בתרומות וכו' ע"ש. והנה לפי"ז הירושלמי שאמר והוא שלקטן מלכתחילה, הוא להכשיר גם המשקה בשאר פירות, וזה דלא כסוגיין כלל, וע"כ לא כתב הרמב"ם ז"ל תנאי זה דבעינן שילקטו אותם מתחילה לשם כך.

עז"כ שם, שהמפרשים שתמהו על הרמב"ם היו סוברים שהירושלמי מקשה מהמשנה (של חלה) דיוסף הכהן לא קבלו ממנו יין ושמן לבכורים, על

המשנה דתרומות הנ"ל, אבל באמת אינו כן, דהא בירושלמי תרומות (פי"א, ה"ג) ג"כ הקשה כן, ולא הזכיר למתניתין דהכא (דמסכת חלה) כלל, אלא הקושיא היא ממשנה דתרומות לברייטא דתביא רבויא הוא, וכתב שם שהכל בשאר משקין מתפרשא לפי גירסא דהכא, וא"כ ממילא אין לנו אלא כסתמא דמתניתין בתרומות (פי"א ה"ג), משום דמתניתין דהכא (חלה) לא אתיא אלא כהאי תנא דברייטא דהעור והרוטב לפי גירסא דהתם, וא"כ יחידאה היא. ול"ק כלל מהאי מתניתין דתרומות, והאי סתמא דתרומות עיקרית, ומטעמא דאמרן. עכ"ל. ועיין עוד בירושלמי תרומות (פי"ג ה"ג) ד"ה והתני, שכתב בכל הדברים הללו.

וממילא מובן למה לא כתב הרמב"ם ז"ל את החילוק האמור בירושלמי, דזה נאמר גבי שאר פירות שעשאן משקה, ואנן קי"ל כהמשנה דתרומות וכסוגיא דחולין, דאין להביא שום משקה לביכורים כי אם תירוש ויצהר לבדם.

זכר כתבתי דלפי הסוגיא דחולין עולה שדין היין והשמן כדין הענבים והזיתים ממש לכל הדינים ולכל העניינים, ועיקר הלימוד הזה הוא מביכורים ומתרומה, והם בית אב בזה לכל שאר הדינים כמו ערלה והקדש וטבל ושביעית וכלאי הכרם והחדש, ועוד, וע"כ אין מקום בראש להעלות תנאים וסייגים על היין והשמן בשביל הביכורים, והירושלמי שאני דרוח אחרת עמו, וכמ"ש לעיל באורך.

חכלל העולה דגם בביכורים דלא מביאין משקה, דכתיב פרי פרי ולא משקה, מ"מ העיקר לדינא דזה רק בשאר פירות, אבל בזיתים וענבים דין המשקין שלהם כדין הפרי בלא שום הבדל כלל ועיקר.

אחר הדברים הנ"ל שבתי וראיתי בביאור הגר"א ז"ל על הירושלמי תרומות (פי"א ה"ג) וז"ל, ה"ג תמן תנינן יוסף הכהן הביא ביכורים יין ושמן ולא קבלו ממנו, פירוש וקשיא על מתני' דתני אין מביאין וכו' אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים, משמע דמן הזיתים וענבים מביאין, וכאן אמרת הכין כדפירשית. ר' אילא בשם ר' לעיזר כיני מתני' אין עושין בכורים משקין וכו', אבל להביא אפי' מזיתים וענבים אין מביאין, אלא של כהן מותר לעשות משקין מזיתים וענבים. ת"ל תביא, פי' אלמא שמותר אפי' להביא, ואמאי לא קבלו ממנו. ה"ג א"ר יודן מודו ר"א ור"י בזיתים וענבים טהורות שיעשו, על מה נחלקו על הטמאים וכו'. עכ"ל.

זבדא שאינו גורס כמראה הפנים הנ"ל, שכתב דהירושלמי לא הזכיר המשנה דסוף חלה דיוסף הכהן הנז', וקושיית הירושלמי היא מהמשנה דתרומות לברייתא דתביא לרבות משקים וכו"ל. והגר"א ז"ל פתח דבריו במשנה דיוסף הכהן, והוא גורס כן בירושלמי. ואין ספק שזו הייתה גירסת מרן ז"ל בכסף משנה הנ"ל, וע"כ כתבו דבירושלמי העמידו למשנה דתרומות דליקטן לשם כך והיה דיוסף הכהן בשלא ליקטום מתחילה לשם כך, ותמהו על הרמב"ם ז"ל שלא כתב חילוק זה.

ואולם לפי הגירסא של הגר"א ז"ל ג"כ לק"מ על הרמב"ם ז"ל, דר' אילא מפרש את המשנה בתרומות דמביאין ביכורים מן הענבים ומזיתים, דהיינו שעושין מהן הכהנים משקין, אבל להביא מהן משקה לא. ולפי"ז מובן למה הרמב"ם ז"ל לא פסק כהירושלמי, דהירושלמי אוסר להביא בכורים יין ושמן, ובסוגיא בחולין מפורש שמביאין בכורים מיין ושמן.

אלא בדברי הגר"א ז"ל נראה שחזרו והקשו, ובפירוש כתב אלמא במותר גם להביא יין ושמן. אך בדברי הגר"א לא נזכר כלל החילוק שליקטו מתחילה לכך או לא, ובדברי הכ"מ וסיעתיה חזינן דגרסי חילוק זה.

ואש"ר בביאור הגר"א למס' חלה (פ"ד ה"ה) ד"ה תמן תנינן אין מביאין משקין ביכורים וכו', פי' דסיים התם חוץ מזיתים וענבים, משמע בזיתים וענבים מותר להביא, והכא אמרת שהביא ביכורי יין ושמן ולא קבלו ממנו. וע"ש עוד בזה. ואח"כ כתב, ת"ל תביא, אלמא שמותר להביא בכורים משקה וכו'. התם בשל קטן משעה ראשונה. פי' לכך מותר להביא. עכ"ל. נמצא דגם הגר"א ז"ל גורס בירושלמי את החילוק הזה. ומדמביא הקושיה ממתניתין דתרומה על המשנה דיוסף הכהן, ש"מ באירי רק במשקין דזיתים וענבים ולא בשאר פירות. ולגירסא זו א"א לתרץ כתירוצו של מראה הפנים הנ"ל. וזו היא קושיית הכסף משנה.

ולפי מה שכתבתי לעיל להוכיח מהסוגיא דחולין דפליגא ע"ד הירושלמי אתי שפיר וכו"ל בס"ד.

הרב שניאור ז. רווח שליט"א
רב איזורי במ.א. גזר ויר"ר המכון

פרק ז

[מתוך כת"י של ספר "תולעת שני" – דיני תולעים]

דיני חרקים בתערובת, פסולת חרקים וחיצא מן הטמא

[המשך מהגליון הקודם]

כט. דבש דבורים המותר, הוא אפילו אם מעורב בו בזמן רדייתו חלקי דבורים, ואע"ג שבזמן שמרתיחין אותו כדי לסננו, חלקי הדבורים מתבשלים עמו, כיון שטעמם פגום אינם אוסרים. ומכל מקום יש להקפיד לסנן את הדבש לפני אכילתו. וכיום כל הדבש עובר סינון, ואין לחוש לאיסור שנתערב בו¹.

ל. שעות דבורים [חומר הממוצה מגוף הדבורה, ובאמצעותו היא בונה את חלות הדבש], מותר באכילה, כיוון שאין לו טעם כלל והוא כעץ בעלמא. ומה שהוא טעים בתחילה, אין זה אלא משום חלקי הדבש המעורב בו, אולם לאחר לעיסה ממושכת פג טעם הדבש, והוא נשאר בטעמו הטפל².

1 בבית יוסף בסי' פא הביא את דברי סה"מ, המרדכי, הרא"ם, הסמ"ג והתוס', שדנים על כך שמעורב בזה רגלי דבורים. ועיקר דבריהם להתיר כיון שהוא פגום. ור"ת כתב כיון שזה עצמות בעלמא מותרים יעוי"ש. ובשו"ע כתב כיון שהוי נותן טעם לפגם מותר. ובכה"ח (אות ע) הביא דעת האחרונים שלכתחילה יזהר לא לחממו עד שהיד סולדת בו. ובאות עא, הביא מהפר"ח שיש לסנן אותו היטב לפני האכילה. ועל כל זה יש להוסיף את דברי הרשב"א בתשובה סי' פ, שכתב שדברים שאינם שלמים שנופלים לתוך דבש ממהרים להתכלות. והב"ד הש"ך בסי' פ"ד ס"ק לו. וא"כ גם כאן בנדו"ד גם אם נשאר מרגלי הדבורה בדבש הוא ממהר לכלותו. ומ"מ בימינו הדבש עובר סינון היטב, ואין לחוש שנשאר בודברים האסורים. ואף את"ל שאולי נשאר, סו"ס זה נפל לדבש שממהר לכלותם.

2 הנה חומר השעוה ממוצה מגוף הדבורה, כלומר מאותו צוף פרחים שחלקו הולך לזפק מיוחד שבתוספת רוק הופך לדבש. וחלק נהפך ע"י בלוטות הנמצאות בבטנה לשעוה, ובזמן שהשעוה באה במגע עם האויר היא הופכת לשעוה שבתחילתה צבעה צהוב ובהמשך מקבל גוון כהה. השעוה

לא. הפרופוליס [הוא שרף עצים המובא ע"י הדבורה כשהוא דבוק לרגלה, והיא משתמשת בו כדבק], מותר באכילה, שאינו נכנס כלל לגוף הדבורה. אולם יש להזהר בכשרותם של ההחומרים הנוספים שנוהגים כיום לערב עם הפרופוליס. וכן הדין באבקת פרחים "פולן" [מובא ע"י הדבורה באמצעות רגליה, ולא נכנס לגופה]³.

לב. מזון מלכות [=טוני רויאל. הוא ממוצה מגוף הדבורה, ומשמש מאכל לזחל הדבורה שעתידיה להיות המלכה], יש שהתירו באכילה, ויש שחששו לאסור. ודעת רוב הפוסקים שלצורך רפואה מותר להשתמש במזון זה, ואף לחולה שאין בו סכנה [ואף אדם הזקוק לכח גברא שחומר זה מועיל עבורו, נחשב כחולה לענין זה]⁴.

משמשת לדבורה לבניית התאים שבהם נאגר הדבש. ולכאורה לפי התיאור הנ"ל יש לאסור את השעוה, כיון שהוא ממוצה מגוף הדבורה. אלא שכבר נפסק במשנה (ע"ז פ"ב משנה ז) שהדבש והדובדבניות מותרים באכילה. ופירשו הרמב"ם והע"ד שם, שהיינו חלות הדבש. ובאמת שלא מצינו בכל הראשונים והאחרונים מי שכתב לחשוש ולאסור החלות האלו משום שהם ממוצים מגופם. ועל כרחך צ"ל שהטעם הוא כיון שלשעוה זו אין טעם כלל והיא נלעסת ללא שום טעם, אלא שמוצאים ממנה טעם הדבש המונח בה, וכיון שאינו אלא כעץ בעלמא מותר.

3 כמתואר בפנים אין בחומרים הנ"ל כל חשש, אלא שיש להזהר משאריות חרקים הדבוקים בהם, ואם הם באים בתערובת כגון הפרופוליס שמעורה בספירט, יש לבדוק את כשרות האלכוהול.

4 הנה בשו"ת ציץ אליעזר חי"א פי' נט, כתב להתיר וזאת מכמה טעמים. בצד הראשון כתב שאף אם זה אינו ממוצה מגופה, יש להתיר, שכיון והעיקר שהיתר הדבש הוא משום גזיה"כ ולא משום שאינן ממצות מגופן, אי"כ גם מזון מלכות מותר. ועוד הוסיף שכיון שמזון מלכות אין לו שם לוי של שרץ טמא, הרי הוא בכלל הריבוי שמרבה להתיר את הדבש. ועוד התיר מדין זה ששנינו שכל היוצא מן הטמא אין לוקין עליו והאוכלו כאוכל חצי שיעור. ומכל הני טעמים התיר לחולה שאב"ס ובכלל זה מי שחסר אונים ואין לו כח גברא. והוסיף טעם אחר, ששמע מהמומחים שמזון מלכות, מיוצר מאותו אבקת פרחים שמיוצר הדבש אלא שהוא מיוצר באופן אחר מן הדבש. ועוד הוסיף שטעמו מר כלענה ובטל ברוב היתר, וכאן הרי דרכם לערבבו בלפחות כפול 37 בכמות של תערובת דבש, ושרי לכתחילה לעשות את זה, ואין לחשוש לאיסור ביטול לכתחילה,

לג. חרק שנשרף לחלוטין עד שנהפך לאפר, מותר לאוכלו אפילו לבריא, שאינו אלא כעפר בעלמא. ולצורך רפואה [אף חולה שאין בו סכנה] מותר לכתחילה לשרוף את החרק ולבטלו, כדי שיתרפא ממחלתו.⁵

וכמבואר שם. ועוד האריך בזה והסיק שמותר לאכול את המזון מלכות המעורב בדבש או ויטמינים, לשם ריפוי ולשם חיזוק עמודי הגוף. [ובחלק יב סי' נד, הביא מו"מ עם הגרשז"א זצ"ל בנידו"ז]. והנה בשו"ת מנח"ש ח"ב סימן סד כתב, שאם המזון מלכות סרוח מעיקרו כשיוצא מהדבורה ובתערובת דבש שפיר נראה שמותר. אלא שאין בכוחו להכריע אם זה פסול מאכילת אדם. ובסו"ד כתב שאם זה כבר נתערב מאליו תוך הדבש, כיון שאינו נותן טעם לשבח הוי נותן טעם לפגם, ואין בזה איסור מעמיד. אבל לערב לכתחילה אסור, אא"כ זה חשיב כסרוח מעיקרו. ועו"ע בסו"ד לענין איסור סחורה. אלא שראיתי בספר הלכות תולעים (עמ' 66) שהביא משם הגר"א בריזל שכתב לאסור, כיון שמזון המלכות הוא היסוד של כל המאכל ודינו כמעמיד ואינו בטיל. עכ"ד. אלא שכמבואר בדברי שני הגאונים הנז' שאין כלל חשש מעמיד כאן, כיון שאה"נ כל תועלת המזון הוא משום מזון מלכות, אך מעמיד פירושו שהוא גורם להעמיד את המאכל כגון קיבה בגבינה שבלי זה לא תעמוד, אך דבש גם בלי המזון מלכות יעמוד, ופשוט. ובאמת דעת עוד מרבתינו האחרונים להתיר בזה בפרט לצורך חולה, ויש לסמוך על דבריהם, ובפרט שכפי שהחוש מעיד במזון מלכות אין כלל טעם ואדרבה הוא מר כלענה כשהוא נאכל בפני עצמו. [ועדיין אני מהרהר מה שונה דין זה מדין שעוות דבורים, שהרי גם השעווה ממוצה מגוף הדבורה מבלוטות שבה, וגם המזון מלכות יוצא מבלוטה שבראש הדבורה, ואמנם בשעווה זה ממוצה מבלוטה שמקבלת את הדבש והופכתו לדם ומוציאתו כשעווה, אך לפי תיאור המומחים נראה שגם מזון מלכות הוא מאותו צוף שנעשה דבש ושעווה רק באופן שונה, וכפי ששעווה הותרה כיון שאין בהטעם כן יש להתיר את המזון מלכות. וצ"ע].

5 כן פסק להלכה מרן השו"ע בסי' פד סעי' יז. אלא ששם כתב מרן שמותר לאוכלו משום רפואה, ומשמע א"כ שלבריא אסור. אלא שבזה יש לדקדק שהרי להדיא שתולעת שעבר עליה י"ב חודש מותרת משום תולעת, כיון שנהפכת לאפר, ושם לא התירו רק לחולה. אלא שצ"ל כך, שאה"נ אם עבר י"ב חודש, או שבצורה מלאכותית נשרף וקיבלנו את אותה תוצאה של אפר לחלוטין זה מותר, ואין מה לאסור על בריא. אולם אם נשרף ונפגם אך לא הפך להיות כאפר, אסור כי אם לרפואה. ולשרוף לכתחילה כדי להתיר אכילתו אסור כי אם לצורך רפואה. אולם אה"נ אם כבר הפך להיות כאפר גמור מותר גם לבריא לאוכלו. וכו"ז למדתי מדברי המחזיק

לד. צבע מאכל המיוצר מדם חרקים שונים, או מטחינת חרקים מיובשים [חומצה קרמודית, E120]. וצבע זה אין בו טעם כלל, ואינו נותן טעם במאכל שהוא מעורב בו אלא צבע בלבד. רבו הפוסקים שהתירו להשתמש בצבע זה למאכלים. אמנם כיום ישנם חומרים כשרים, ובודאי שיש להשתמש בהם ולהתרחק מכל חשש⁶.

ברכה באות מב. [ועיין בספר ערך השולחן (סי' פד אות י) שהתיר לשרוף לכתחילה גם לבריא]. ועי' בספר הלכות תולעים פ"א הערה כג.

6 עי' בשו"ת תפארת צבי (חיו"ד סי' עג) שהתיר צבע המוסיפים לייש להאדימו, והוא נעשה מתולעים אדומים מיובשים. ובספר מעם לועז (פרשת תרומה) התיר את הקירמי"ז ליתנו במרקחת שיקבלו צבע, והקירמי"ז עשוי מפירות קטנים שבכל פרי יש מאה תולעים קטנים מלאים דם ולחוצים מאד, ומייבשים הפירות הללו בשמש, ושורים במים, והתיר משום שנעשים כעפר ובטלים בשישים, והביא כן בשם סבו מהר"ם בן חביב בתשובה (והיא נדפסה בשו"ת קול גדול סי' ס"ה), ודחה דברי הגינת ורדים. וכתב שהעיקר להתיר, ודן שם אם חזותא מילתא. וכ"כ מרן הרחיד"א בספר טוב עין (סי' יח, צה), והוסיף שם שכ"ד מהר"ש שלם מאמסטרדם, וכ"ד מוה"ר אליהו ישראל זצ"ל. וכ"כ להתיר בשו"ת שערי צדק (יו"ד סי' ק). ובספר שו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' ע) כתב להתיר דם שנתייבש עד שנעשה כעץ ואין בו שום לחלוחית. והנה גם בצבע מאכל זה הייבוש נעשה בתנורים בחום גבוה מאד עד שנעשה כאבקה דקה ואינו ראוי למאכל כלל ואינו נותן טעם כלל, אלא צבע ונעשה כעפר בעלמא (ובייבוש בתנור עי' בבינת אדם כלל לח. נב). וגם הכמות היא מועטה מאד עד שבטלה בתערובת, ומהאחרונים הנ"ל מוכח שלא חששו לכך שזה צובע. [ועי' בפר"ח סי' קב ס"ק ה שהחמיר באיסור דאורייתא. ועי' בסוגריים שם. ועי' בשו"ת יו"ד סי' קיד לענין הכורכום, ומש"כ לחזק דבריו בשו"ת האלף לך שלמה יו"ד סי' קפו. וכ"ז הגם שנותן צבע, ועכ"פ אחר שנתייבשו, גם אם יש בהם איסור, ודאי שאינו אלא דרבנן, וכעיי"ז כתב בשו"ת מנחת יצחק ח"י סי' ס"ה בסוף הסימן]. ובשו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' צו, דן בנידו"ד של צבע מאכל המופק מטחינת זבובים, והתיר במקום הפסד גדול, ועי' הטעמים המובאים לעיל. אלא שב"ה כיום ישנם תחליפים לכל הצבעים הנ"ל, ובודאי שראוי לצאת מכל חשש וספק ולהשתמש בהם. אולם מאכל שכבר מעורב בו מדבר זה מותר באכילה. [וכ"כ להתיר הקירמי"ז הנז' בספר גנזי חיים להגר"ח פלאג'י (מע' ת אות י), והוסיף שהנזהרים מלאכול מרקחות אלה אינו אלא ממידת חסידות. עיי"ש].

לז. שאלאק המשמש לציפוי והברקה של מוצרי מתיקה ופירות שונים [מקורו מחרק הלק החי על עצים בצפון הודו וניזון משרף העצים, החרק מפריש מגופו ריר שמתקשה מיד עם מגעו באויר העולם, חומר זה מגורד מהעצים כשמעורבים בו גם החרקים עצמם, ועובר תהליך בישול, סינון, ועירוב בחומר אלוהולי]. יש שכתבו להתיר שימוש בו לכתחילה, ויש שחששו לאיסור, ולהלכה על פי אופן עשיית השאלאק כיום, נראה עיקר כדעת המתירין. אולם היום שיש תחליפים כשרים, ראוי להשתמש בהם ולהתרחק מכל חשש⁷.

7 בדין השאלאק כבר דנו בזה בשו"ת אגרות משה (חיו"ד ב סי' כד) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' סה). והנה עיקר ההיתר שכתב בשו"ת אגרות משה מבוסס על שני דברים, האחד, שכפי ששמע מפי מומחים אין זה מתמצה מגופן אלא משרף העצים ונכנס ויוצא, והוא כדבש. ועפ"ז התיר את השימוש בחומר זה. ועי' שם מה שדן בסוגיא של דבש צרעין. אולם להדיא כתב שם, שגם אם נאמר שמטעם זה צריך להיות אסור, מ"מ כתב טעם אחר להתיר, והוא משום שנעשה כעץ בעלמא כשבא לאויר העולם. ולכן אף שע"י מעשים רבים נעשה איזה אוכל, זה מותר, ואף שיוצא מן הטמא הוי כפירשא בעלמא. ועוד הוסיף להתיר כיון ואין בו טעם ולא ניתן לטעם, אינו אוסר תערובתו. וגם לש"ך שמחמיר שדבר שאינו נותן טעם כיון שאינו פגום, מ"מ זה רק במינו, אבל באינו מינו ברור ופשוט שאינו אוסר, וממילא בנידו"ד שהוא מעורב באלכוהול שאינו מינו מותר גם להש"ך. עכד"ק. והנה ידידי ורעי הר"ש שמואלביץ שליט"א, פירסם מאמר בחוברת תהודת הכשרות גיליון מס' 21-22 (עמ' 47 – 48), ושם כתב בשם הגר"ש אלישיב שיר"ש אסור להשתמש בזה, ושלפי הנתונים שהציג לפניו הר"ש שמואלביץ, לא בזה איירי האגרות משה, ואין להתיר. והנה עיקר החילוק שכותב שיש באמתחתו מאמר מקצועי המתאר את גריפת המקלון - הוא ההפרשה שמוציא החרק כדי להגן על ביציו מפני הטורפים - יחד עם הביצים והזוחלים, וא"כ מדובר בתבשיל חרקים, ולא כפי שנאמר לאגרות משה שהחומר הוא רק ההפרשה היוצאת מהחרק אך לא ממוצא מגופו. עכ"ד. והנה ראשית יש לומר, שכבר הדגשתי לעיל שהאגרות משה זצ"ל לא ביסס את ההיתר רק כיון שזה אינו ממוצה מגוף החרק, אלא הוסיף ואמר שגם אם זה אסור - כלומר החומר - מכל מקום יש להתיר משום שמתקשה ונעשה כעץ, משום שאינו מתעכל, משום שאין בו טעם, הרי שהוא מתבטל באלכוהול. כלומר הרי גם הר"ש שמואלביץ כתב שם שהחרקים הצפים על פני המים מסולקים, והשתא גם אם נשאר הרי עוברים תהליך ייבוש וסינון ואח"כ מערבבים אותו עם האלכוהול וכיו"ב. וא"כ דין זה ממש כפי הנז' בהערה הקודמת לענין צבע מאכל והקירמיז שהזכירו הפוסקים, והרי כלל בידנו שהחרקים פגומים, ואינם אוסרים בתערובת, ועוד שאח"כ יש תהליך של ייבוש וסינון, וא"כ נשארים עדיין שאר ההיתרים של האגרות משה. ומכל מקום כשכיום יש ב"ה תחליפים העשוי משרץ עצים, ודאי שראוי ועדיף להשתמש בו.

הרב דוד אביטן / העורך

שיעור איסור אכילת תרומה לזר ולכחן טמא

קימ"ל כשמואל דחיטה אחת פוטר את הכרי משום שנאמר 'ראשית דגנך' אפי' כל שהוא. ואמרי' בע"ז ע"ג ע"ב, דדעת ר' יוחנן ור"ל דטבל כהתירו כן איסורו, כשם שחיטה א' פוטר את הכרי כן גם טבל שנתערב אוסר בכל שהוא.

אמנם תרומה עצמה יש לה שיעור, ובטלה במינה בתאיתם ובשלא במינה בנותן טעם. כיעו' בע"ז שם וברמב"ם בהל' מא"ס פט"ו. והגם שטבל נלמד מתרומה וצ"ב איך הוא חמור ממנה, כבר כ' הריטב"א שם: "ואם תאמר והיאך יהא טבל חמור לאסור במשהו יותר מן התרומה האוסרתו שהיא בטלה במאה. יש לומר דשאני התם דכיון שהופרשה הופרשה ושוב אין לה היתר, וכיון דכן דנו אותה כדין היתרו של תרומת מעשר שהוא חד ממאה, אבל טבל שעדיין לא הופרש ויש לו היתר עשו איסור תערובתו כדבר המתיר". וכ"כ הרמב"ן שם בקצרה.

אבל נראה לכאן' דהגם דקימ"ל בכל איסורין לענין עונשין דעד כזית לא חשיב אכילה, מ"מ בתרומה חשיב שפיר אכילה אפי' בחטה אחת, דהא יש לה שם תרומה כבר בחטה אחת, ולא מסתבר דלאיסורא בעי' כזית דווקא. וגם לריש לקיש שסובר דחצי שיעור מותר מן התורה, הכי נימא דעד כזית ליכא איסורא כלל, והרי כאמור גם ר"ל סבר התם בע"ז דחטה א' פוטר את הכרי. ואיך יתכן דמחד גיסא סבר דחיטה א' פוטר כו' ויש לה שם תרומה, ומאיך סבר דליכא איסור אכילה לזר וטמא כלל מן התורה עד כזית.

אבל בפסחים ל"א ע"ב: "ת"ר האוכל כזית תרומה משלם קרן וחומש דאמר קרא ואיש כי יאכל קדש בשגגה ואכילה בכזית" כו'. וכ"פ הרמב"ם בהלכות תרומות פ"י ה"ב: "אחד האוכל תרומה טהורה או טמאה בשגגה משלם קרן וחומש, ואינו חייב בחומש עד שיאכל כזית שנאמר כי יאכל קדש בשגגה ואין אכילה פחותה מכזית, וכשם שאכילת תרומה בכזית כך שתייה בכזית". משמע דכל שלא אכל כזית ליכא חיובא, כיון שאין אכילה פחות מכזית. אבל יש לדחות, דלענין חיוב תשלומין הוא דבעי' כזית או פרטוה כדאי' התם בסוגיא. ע"ש. ולעולם אימא דאיסורא דתרומה הוי בכל שהוא.

אמנם לעינן איסור אכילת טבל מפורש במשנה במכות י"ג ע"א כמה יאכל מן הטבל ויהא חייב, ר"ש אומר בכל שהוא וחכמים אומרים כזית. ופסק הרמב"ם כחרמים. הרי דאע"פ שלענין ביטול תערובתו אמרי' דכשם שתקונו בכל שהוא כך אינו בטל בכל שהוא, מ"מ לענין איסור אכילתו בפע"צ אין לו שם אכילה עד שיהיה בכזית. והרי יש מהראשונים שסוברים דכל איסור טבל הוא משות תערובת תרומה שבו. [עי' אתוון דאורי'].

גם ראיתי במנחת חינוך מצוה רע"ז [מובא בדרך אמונה רפ"ז דתרומות] שכתב בפשיטות שטמא שאכל תרומה אינו חייב מיתה אא"כ אכל כזית, כשאר איסורין. וצ"ע.

וצ"ל דשם תרומה חייל גם על פחות מכזית, אפי' שאין לו שם אוכל. ועדיין צ"ב בדעת ריש לקיש, דסובר שחטה א' פוטרת וסובר שחצי שיעור מותר מן התורה, א"כ לכאור' ליכא שם תרומה כלל על פחות מכזית ואיך חטה א' פוטרת. וצ"ע.

וחננ צ"ע בכהן שאוכל תרומה דמברך על אכילת תרומה, אם הוא דווקא בכזית או אפי' בכל שהוא. [דליכא למימר דחטה אחת דווקא, משום בריה, דבמכות יז, ב מבואר דרבנן סברי דחטה אחת לא חשיב בריה גם לענין טבל משום שברית נשמה בעי'. ע"ש].

וידוע מה דנחלקו גדולי עולם אי שם אכילה הוי בכזית או בכל שהוא, דבהל' חמץ ומצה פ"א ה"ז כ' הרמב"ם: "האוכל מן החמץ עצמו כל שהוא כו' שנאמר לא יאכל חמץ". והקשה הכס"מ למה לי קרא בפסח, הא קימ"ל חצי שיעור אסור מן התורה בכל איסורין. ועוד אי מקרא אדרבא הרי אין אכילה בפחות מכזית. והרא"ם בתוס' לסמ"ג, מובא במל"מ שם, כתב דשם אכילה הוי בכל שהוא, ורק לעונשין בעי' כזית. וזה לדעת ר' יוחנן שסובר שחצי שיעור אסור מן התורה, ולריש לקיש גם איסורא ליכא בפחות מכזית. והמל"מ האריך להשיב על דבריו. ע"ש.

ולפי ד' הרא"ם לכאור' שפיר מצי לברוכי על אכילת תרומה גם בפחות מכזית, דיש לו שם אכילה, ורק לענין עונשין הוא דבעי' כזית. אבל לדעת הכס"מ דאין לו שם אכילה כלל לא מצי לברוכי "על אכילת". דמה"ט דמברכין 'על אכילת מרור', כ' הרא"ש דבעי' כזית מרור, דאין אכילה בפחות מכזית. [וד' הרא"ש הם דלא כהרא"ם. ודוק. ועי' היטב בשאגת אריה סי' ק'. ואכמ"ל].

ע"י בתו"י ביומא ל"ט ע"א במ"ש גבי לחם הפנים דהצנועין מושכין את ידיהם, דדוקא מכפול אבל מכזית לא היו מושכין ידיהן דסוברים לקיים מצות אכילה. ושוב כתבו דלא בעי כזית לגמרי אלא כזית עדיף וחשיבה אכילה. ע"ש. משמע לכאור' דפחות מכזית לא הוי אכילה. וע"ש בפתח עינים. [וידועה שיטתו בחצי שיעור במצות עשה, דכל שכן הוא מחצי שיעור דאיסורין, דמדה טובה מרובה כו'.]

ואפשר לדחות, דמ"ש דסוברים לקיים מצוה, היינו משום דס"ל כמ"ש בכס"מ בתחי' הספר במניין המצוות הקצר מצוה כ"ז, דדעת הרמב"ם דליכא מצוה באכילת לחם הפנים. ע"ש. [והפת"ע שבנה כל בניינו על זה דאיכא מצוה באכילת לה"פ כשאר קדשים, כד' הריטב"א שם בנסחת העין יעקב. לא זכר ד' הכס"מ. אבל ד' הריטב"א הוא הערה גדולה על הכס"מ והראב"ד. דשפיר לא מנאו הרמב"ם. וצ"ע]. ולכן כתבו דלא בעי' כזית, אלא דכזית עדיף דחשיב אכילה. כלומר דהוא סרך מצוה ואינו מצוה גמורה. באופן שאין ראייה מדבריהם.

גם אפשר דהנה מהא דמדין תורה חטה אחת פוטרת את הכרי ומקיים בזה גם מצות נתינה, מוכח לכאור' דשיעורא דאכילת תרומה וקדשים לא בעי כזית כלל למצות אכילה. וזה כוונת התו"י, דהם סברי דבכזית דווקא בעי', וליתא. אלא דעדיף כזית ד"ל שם אכילה, ויכול לברך, דלקושטא גם בפחות מכזית איכא מצוה, אלא דאין לו שם אכילה וא"א לברך. ודוק. ועי' היטב בחתם סופר או"ח סי' מ"ט. ודוק במה שכתבתי.

ובזה מיושב מה שמקשה הרב פתח עינים שם מעיקרא איך חלקו לחם הפנים פחות מכזית, הרי מפקעו למצות אכילה דהיא בכזית. ולהאמור לק"מ, דמתרומה מוכח דלא בעי' כזית.

ולפי"ז מיושב נמי הא דסבר ר"ל דחטה א' פוטרת וחצי שיעור מותר מן התורה גם בתרומה, דלגבי איסור אכילה בזר ובטמא, בעי' שיעור אכילה, אבל חלות שם תרומה חל שיפר גם על חיטה אחת, ומקיים בזה מצות נתינה לכהן וגם באכילת פחות מכזית איכא מצות אכילת תרומה. ודוק.

וגם לדעת הריטב"א שם ביומא שסובר שליכא מצוה באכילת קדשים פחות מכזית. ע"ש. נלענ"ד דבתרומה מודה, ככל האמור, דלא מסתבר כלל שנפטר בחטה אחת ומקיים מצות נתינה, והכהן אין מקיים מצוה באכילתו.

ועיקר מה שתקנו ברכת האכילה 'על אכילת תרומה' י"ל דמטבע ברכות חכמים תקנו, והם תקנו שיתן עין יפה א' מארבעים כו', ולא רצו לתקן ברכה על פחות מכזית, כדי לעשות חיזוק לתקנתם. ודוק

ספרים חדשים במכון

זכינו ובחסדי שמים מרובים למרות המצב וכו' יצאו לאור שני ספרים חדשים בהוצאת המכון

❖ **שו"ת כרם שלמה חלק שני –**
מאת מורה דרכו של המכון הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א

ספר שאלות ותשובות שסובב והולך על דיני "זרעים" וכמעשהו בחלק הראשון כן הוא בחלק הנוכחי. הספר עוסק בהלכות כלאים [בסימן א הובאה תשובתו המפורסמת של מו"ר שליט"א בהיתר ההנדסה הגנטית בצמחים]. תרומות ומעשרות. ועיקר הספר הוא על דיני שביעית, כשהחלק הראשון, הוא על הרמב"ם בה"ל' שמיטה ויובל פ"א הלכה א – ה. והחלק האחר הוא שו"ת בדיני שביעית, ובעיקר הלכות מעשיות הנוגעות לחקלאים כגון גידולי חממות, מלאכות המותרות והאסורות בשדה ובכרם בשנת השמיטה.

❖ **ספר "אוצר התשובות" – ספר שלישי בסדרה**
מאת חבר המכון הרב דוד אביטן שליט"א

הספר עוסק בענייני ערלה, מסודר על שלחן ערוך יו"ד סי' רצ"ד, האוצר כמשמעו מקיף את כל העניינים שנדונו בעניני ערלה מהראשונים ועד לפוסקי דורינו. כ"כ הקדשנו בתחילת הספר קונטרס נרחב לגדרי אילן ופירות המסופקים, כגון ערלה בפאפיה ובחצילים, וכו' [מעל עשרים סוגים]. וכן קונטרס בעניני עציצים במשתלות והעברת עציצים ממקום למקום וכו'. וכן קונטרס בגדרי קבוע בערלה וספק ערלה בשוק, שהם עניינים מצויים ונצרכים לכל ת"ח ומורה הוראה.

ניתן להשיג את הספרים וכן את יתר ספרי המכון בחנויות הספרים ובמשרדי המכון.